SVENSKA DAGBLADET

ARTIKELPORTFÖLJ 2004–2013

Waldemar Ingdahl

14 signerade artiklar · 1 redaktionellt samarbete
6 dokumenterade hänvisningar och omnämnanden

Innehåll

Klicka på en rubrik för att öppna respektive portföljsida.

2004-10-29 — **Skräddarsydd medicin både löfte och hot**
Under strecket

2005-07-02 — **Flumskolan måste försvaras**
Debatt

2005-08-30 — **Gör hela Stockholm trådlöst**
Brännpunkt

2006-06-09 — **Skatt på fildelning är ett steg tillbaka**
Brännpunkt · med Oscar Swartz

2009-02-13 — **1873 års kris satte världen i gungning**
Under strecket

2009-07-19 — **Ett litet steg för rymdfarten**
Under strecket

2009-10-19 — **Jakten på det kriminella utseendet**
Under strecket

2010-06-23 — **Den stora förändringen kom i litet format**
Under strecket

2011-07-08 — **Tiden mogen att begrava kreditkortet?**
Under strecket

2012-07-11 — **Svensk antibiotikapolitik är populistisk**
Brännpunkt

Innehåll, fortsättning

2012-07-20 **Mindre antibiotika bör inte vara ett självändamål**
Brännpunkt · slutreplik

2013-02-20 **Snart kan du ha en fabrik i vardagsrummet**
Under strecket

2013-08-23 **Sverige kan lära av Israels migrationspolitik**
Brännpunkt

2013-09-20 **Israel har fått öknen att blomma**
Brännpunkt · replik

REDAKTIONELLT SAMARBETE

Sanningen om politiken avslöjas

Anders Sandberg · 3 augusti 2006

REDAKTIONELLT GENOMSLAG

Fem SvD-omnämnanden och en extern hänvisning

Skräddarsydd medicin både löfte och hot

2004-10-29 | Under strecket

Redaktör Ludvig Hertzberg
08-1354 48 | e-post ludvig.hertzberg@svd.se

Svenska Dagbladet fredag 29 oktober 2004

Skräddarsydd medicin både löfte och hot

Farmakogenetiken utvecklas snabbt tack vare den nya informationsbehandlingen. Genom att studera hur människor reagerar på mediciner beroende på vilka gener de har ställs vården inför nya möjligheter – men också delikata val.

AV WALDEMAR INGDAHL

I augusti i år startade en mycket het kontrovers i USA. Läkemedelsföretaget NitroMed hade nämligen återupptagit testerna av hjärtmedicinen BiDil, med sikte på att få den godkänd nästa år. Redan under 80-talet hade NitroMed forskat fram detta preparat, men då medicinen inte hade tillräckligt stora effekter avbröts utvecklingen. Men när företaget nyligen undersökte testresultaten igen, så upptäckte man att läkemedlet faktiskt hade haft en tillräcklig effekt bland testpersoner av afrikanamerikanskt ursprung, och gjorde om testet med enbart denna grupp. Resultaten var så positiva att man till och med avbröt testet före tidsplanen. BiDil var klart mer effektiv än de vanliga hjärtmedicinerna, men bara för en etnisk grupp. Denna utveckling hade inte varit möjlig utan det senaste decenniets framsteg inom farmakogenetiken.

Farmakogenetik, studiet av hur människor reagerar på medicin beroende på vilka gener de har, började visserligen utvecklas tidigt. Metoderna var dock till en början långsamma och kostsamma, och att reaktionen på ett läkemedel ofta beror på ett flertal samverkande gener har gjort sammanhangen svåra att reda ut. Nya möjligheter har emellertid uppstått genom en kombination av genteknik och informationsbehandling. I stället för att som tidigare studera enskilda gener söker man nu efter helheter hos en individs arvsanlag.

Detta möjliggör studiet av genernas roll för komplexa sjukdomar och hur kroppen påverkas av medicinerna. Det nya systemperspektivet ger inte bara en djupare förståelse, utan också användbara terapier där målet är rätt medicin i rätt dos åt rätt patient.

Utvecklingen på området är dramatisk, med snabbt fallande priser på tidigare avancerade tester. Laboratorieprocesser som tidigare krävde hela rum av utrustning kan utföras med tillbehör som kopplas till en vanlig dator. Trenden pekar på en stor spridning av billiga gentester i samhället.

På ett tidigt stadium av farmakogenetikens utveckling spreds visionen om den individualiserade medicinen: kanske kommer vi en dag att gå till läkarmottagningen, utföra ett gentest, och sedan få just den medicin som är bäst avpassad till vår egen ämnesomsättning. Mer näraliggande i tiden är möjligheten att testa en patient före utskrivning av medicin för att reducera risken för biverkningar. Redan detta skulle vara ett stort framsteg i den ofta frustrerande processen att prova ut rätt medicin i rätt dos genom *trial and error*. Mediciner dras tillbaka från marknaden när allvarliga biverkningar upptäcks, men om dessa biverkningar föreligger hos en liten, genetiskt väl definierad grupp, så skulle en effektiv medicin ändå fortsättningsvis kunna användas av alla andra patienter.

Farmakogenetiken kan också hjälpa utvecklingen av nya mediciner genom att möjliggöra digitala tester av medicinerna. Det innebär en stor besparing, inte minst om det därmed på ett tidigt stadium framgår att medicinen är olämplig och man slipper utföra stora onödiga tester. Det blir också enklare att skydda försökspersoner genom att man kan testa om dessa har en genetisk känslighet för medicinen. Forskningen effektiviseras då man kan koncentrera sig på försökspersoner med liknande arvsanlag och minimera den kliniska variationen. Då behövs färre deltagare i testningen, vilket minskar kostnaderna och påskyndar utvecklingen av nya läkemedel.

Ett annat kontroversiellt område med potentiellt mycket stor klinisk betydelse är neurofarmakologin. Den detaljerade kunskapen om cellers signalvägar är mycket relevant för att förstå och påverka hjärnans funktion, och de samhällsekonomiska och personliga kostnaderna för mentala folksjukdomar är enorma. Även om stamcellsbehandling för olika hjärnsjukdomar kan tänkas bli vanlig i framtiden är det troligt att den verkliga nyttan ligger i just förståelsen av hur hjärnans egen läkning kan sättas igång. Motion och stimulerande miljöer har redan visat sig producera nervtillväxt. En djupare förståelse av hjärnan gör det möjligt att också aktivera de ansvariga signalsystemen genom läkemedel.

Neurofarmakologin kan också förstärka psykoterapins effekter. Michael Davis forskning vid Emory University har till exempel visat hur substansen DCS kan förstärka avlärningen av fobier och panikångest. I experiment med personer som led av höjdskräck kunde samtidig behandling med DCS och terapi ge samma resultat efter två sessioner som normalt uppnås efter åtta. Det är tänkbart att liknande kombinationer av medicinering och terapi kan "avlära" felinlärda tillstånd som fobier, stressyndrom eller panikångest.

BiDils erfarenheter är faktiskt inte så ovanliga. Det händer ganska ofta att mediciner som i kliniska försök är effektiva hos somliga deltagare inte utvecklas till färdiga preparat just därför att man inte ser samma effektivitet, eller för att man uppträcker oönskade biverkningar, hos andra testdeltagare. Farmakogenetiken gör det möjligt att identifiera de patientgrupper som har mest nytta av en medicin. Vem vet vilka nya mediciner som kan tas fram ur redan utförd forskning?

Vissa genotyper är vanligare i vissa etniska grupper än andra. Det finns exempelvis en högre disposition för schizofreni bland skandinaver, och en högre disposition för hjärt-kärlsjukdomar bland afrikaner. Inom medicinen kringgås detta känsliga område genom att tala om "genetisk typ" i stället för etnicitet eller ras. Helst skulle man enbart vilja tala om individens egna genuppsättning. Men när resultat presenteras offentligt finns ändå risken att vissa genotyper i alla fall beskrivs som "typiska" för en etnicitet, vilket kan göra utveckling och användning av verksamma mediciner mycket mer kontroversiella.

Farmakogenetiken kan också leda till en utveckling av genusmedicinen (studiet av skillnaderna mellan mäns och kvinnors hälsa), särskilt efter den senaste tidens kontroverser kring att många läkemedel är mindre verksamma för kvinnor, då de huvudsakligen testats på män.

Läkemedelsindustrin har sett en enorm stegring av sina utvecklingskostnader. Farmakogenetiken reducerar som sagt dessa, men innebär samtidigt ett annat problem för industrin. Att utveckla mer specifika mediciner riskerar ju nämligen att läkemedelsmarknaden segmenteras ytterligare. Mediciner mot vanligt förekommande sjukdomar är oerhört lönsamma och har traditionellt varit huvudinkomstkällor för många bolag (och ska bära kostnaderna också för de många experiment som inte leder till nya mediciner), men de mediciner som anpassats för en mindre grupp kanske inte inbringar tillräckliga inkomster för att motivera utvecklingskostnaderna.

Sjukvården subventionerar behandlingar av sällsynta sjukdomar som läkemedelsbolagen inte finner lönsamma. Men om vanliga sjukdomar delas upp i olika genetiska diagnoser uppstår plötsligt ett mylder av nya sällsynta sjukdomar. Detta kan skapa patientgrupper som skulle kunna behandlas men som inte får tillgång till medicinerna.

Farmakogenetiken är kostnadseffektiv framför allt när det finns allvarliga kliniska eller ekonomiska konsekvenser som kan undvikas, när det är svårt att mäta en medicins effekter på patienter med nuvarande metoder, när det finns en väletablerad koppling mellan genotyp och klinisk fenotyp eller när det finns tillgång till snabba och billiga gentester och de olika genetiska varianterna är tillräckligt vanliga. Enkla, billiga gentester verkar bli allt vanligare och möjliggör snabb testning vid sjuksängen. Särskilt stor kan betydelsen bli för behandlingen av kroniska sjukdomar, då patienter behöver långtidsvård och biverkningar och dosering spelar stor roll.

En ökad användning av farmakogenetiken kommer att ställa högre krav på vårdpersonalen. De behöver inte bara vara medvetna om mediciners allmänna verkningar utan också om hur dessa kan påverkas av patientens gener, och eventuellt måste de lära sig utföra genetiska tester själva. Patienterna kan också alltmer aktivt söka information om sin hälsa genom farmakogenetiska hemtester. Detta kan ställa sjukvården inför problemet att patienten vet mer än läkaren, men saknar den djupare medicinska kompetensen att göra en väl avvägd bedömning, framför allt ifall regleringar förhindrar farmakogenetiska tester i primärvården.

Med farmakogenetiken blir patienterna i centrala avseenden mer olika varandra, vilket leder till ökande kostnader för sjukvården. De designermediciner som forskningen tar fram är raka motsatsen till dagens trend att av kostnadsskäl prioritera generiska läkemedel (kopior av läkemedel vars patenttid gått ut och som har samma effekter som det dyrare originalet). Därför har kritik riktats mot designermedicinerna som ett sätt för läkemedelsföretagen att tjäna mer pengar. Frågan är inte så enkel; ironiskt nog utgörs till exempel just BiDil av en kombination av två generiska preparat (det är kombinationen som ger effekterna).

I dagens riskaversiva samhällsklimat är även små risker hos mediciner svåra att hantera; om en medicin visar sig ha en allvarlig biverkning hos en liten patientgrupp som är genetiskt identifierbar, står valet för sjukvården mellan att godkänna denna medicin och kräva ett samtidigt gentest (två nya kostnader sam en liten risk) eller att över huvud taget inte tillåta användningen (ingen ny kostnad och ingen risk).

Av dessa skäl handlar mycket av samhällsdebatten om hur tekniken ska anpassas till vårdorganisationen för att minimera kostnaderna, även om man då inte kan dra full nytta av den nya tekniken. Debatten borde inriktas mot den diskussion som sällan förs, om vilka sjukvårdsorganisationer vi borde ha i framtiden för att ta tillvara den nya medicinens möjligheter. Dagens system med kostnadsminimering som mål komer att få problem.

Problemen förvärras av den tilltagande medikaliseringen av hälsan. Åldersrelaterade minnesstörningar är exempelvis troligen en naturlig del av åldrandet, men försämrar livskvaliteten. Minnesförbättrande medicinering är under utveckling men kan också förbättra minnet hos friska unga människor. Här blir gränsen mellan bot och förbättring mycket diffus. Livsstilsmediciner som Viagra och Xenical har redan sprängt barriären mellan å ena sidan botande och förebyggande medicin, och den förbättrande å den andra. Ofta används "livsstilsmedicin" nedsättande, antydande att medicineringen är onödig. Men då glömmer man kanske att en grupp livsstilsmediciner redan används flitigt och i princip accepterats, nämligen p-pillren. Samma argument om onödig medicinering är egentligen giltigt för p-pillren, men det vore osannolikt att någon grupp inom svensk medicin skulle vilja förbjuda eller begränsa förskrivningen av dem på grund av att de ju faktiskt inte botar eller lindrar en formell sjukdom.

Marknaden för förbättrande medicin är förmodligen enorm (jämför med hälsokostbranschen, alternativmedicinen och *functional food*), och än så länge huvudsakligen oexploaterad. Läkemedelsföretagen söker efter nya så kallade *blockbusters*, läkemedel med stora och breda patientgrupper, och skulle gärna vilja ta sig in på denna marknad. Men för att det skall vara möjligt krävs förändringar av regleringarna kring medicinering, framför allt av hur mycket inflytande patienterna får över sin behandling och dess mål. Här spelar läkares och patienters inställningar en stor roll.

Farmakogenetiken, och de medicinska utvecklingar som följer i dess spår, kommer att ställa svåra frågor till samhället om vilken medicinsk utveckling vi vill ha. Men farmakogenetiken har ett trumfkort, som NitroMeds forskningschef Anne Taylor nyligen påpekade i en intervju i tidskriften Nature: den fungerar.

Waldemar Ingdahl är vetenskapsskribent och har bl a skrivit boken "Som egenmäktiga gudar" om den svenska gen- och bioteknikdebatten.

SvD.se

De hundra senaste understreckarna.
• svd.se/understrecket

Digitaliserat originaluppslag - bildbaserad reproduktion

Flumskolan måste försvaras

2005-07-02 | Debatt

WEBBPUBLICERING I SVENSKA DAGBLADETS ARKIV

Originaltexten ingår inte som fullständig avskrift i detta utkast.

Öppna SvD:s webbpublicering via länken nedan.

INNEHÅLL I KORTHET

Utbildningspolitisk debatt om bildning, kunskap och skolans syfte.

Granskar såväl progressiv pedagogik som skolans anpassning till arbetslivets krav.

Argumenterar för självständigt tänkande och bredare bildningsideal.

ÖPPNA ARTIKELN PÅ SVD.SE →

Redaktionell sammanfattning. Fulltext finns hos utgivaren.

Gör hela Stockholm trådlöst

2005-08-30 | Brännpunkt

SvD tisdag 30 augusti 2005

Svenska Dagbladets debattsida | Redaktör Sune Olofson (tjl) | Vik red Anders Mildner | Telefon 08-13 51 49
Biträdande redaktör Hans O Alfredsson | Telefon 08-13 56 94 | e-post brannpunkt@svd.se

BRÄNNPUNKT 5

INTERNET Lokala vägföreningar var stommen när vägnätet byggdes ut på 1800-talet. Nu finns en chans att återanvända modellen. Skapa ett offentligt trådlöst internet som delfinansieras av allmänna medel – och som täcker hela Stockholm, skriver **Waldemar Ingdahl**.

Gör hela Stockholm trådlöst

Tillgång till internet har blivit minst lika nödvändigt för samhället som post och telefoni. Flera städer i USA, till exempel San Francisco, har påbörjat försök med offentliga trådlösa nätverk.

På engelska kallas detta "WiFi" och är ett mobilt internet som ligger som ett digitalt moln över staden. Det är alltid tillgängligt, även när invånarna är ute och rör sig. Visionen är att inte enbart ge medborgare något eftertraktat och användbart utan även lägga en grund för att stimulera den lokala ekonomin.

Det som utmärker de senaste årens triumfer inom datorvärlden – från webbläsare till interaktiva kartor – är att de ofta har lekts fram genom fritt experimenterande. Tillämpningar sprids och utvecklas snabbt eftersom många kan delta i uppfinnandet och utprovningen.

Digitala moln över staden? Ett mobilt internet, tillgängligt för alla, skulle kunna få Stockholm att återigen blomma upp som it-stad, skriver Waldemar Ingdahl från Eudoxa. FOTO: BJÖRN LARSSON ASK

Om fler människor på en plats har möjlighet att prova ut mobila system finns goda utsikter att framtida mobila tjänster utvecklas just där. Detta kan vara en chans för Stockholm.

Det har hittills inte varit ekonomiskt lönsamt att täcka en hel stadskärna med mobilt internet. På begränsade platser går det lätt, men att göra nätet vida tillgängligt har visat sig svårare och har heller inte intresserat många internetleverantörer.

Bör då mobilt internet vara en offentlig nyttighet?

Kommunen skulle kunna stå för kostnaden och göra nätet allmänt tillgängligt. Även om alla intresserade anmälde sig och betalade finns fortfarande risken att det inte skulle täcka kostnaderna för att inkludera hela Stockholm; det är först när även de som inte själva skulle ha kopplat upp sig ser möjligheterna som det blir verkligt lönsamt med mobilt internet.

Man kan dock oroa sig för öppenheten i ett kommunalt styrt nätverk, och om det bekostas av skattepengar finns det risk att vissa kräver att det stängs för trafik av olika slag, från porr till affärsverksamheter.

Mobila nät är inte är gratis (även om de är billigare än kabelbaserade) – någon måste betala för installationen och underhållet. Antingen betalar nätkonsumenterna direkt eller så får allmänheten betala via skattesedeln – och då får även de som inte använder nätet vara med och bära kostnaden.

Kommunala bolag har ofta kunnat konkurrera ut privata initiativ genom att de skyddas och får extra skattepengar till verksamheten. Ett gratis statsnät skulle alltså konkurrera ut många nätleverantörer.

I USA har nätleverantörer gått till domstol för att skydda sig från sådana offentliga projekt. Men om samhällsnyttan är stor och det är troligt att en verkligt spridd mobil infrastruktur inte kan byggas med privata medel, är det inte orimligt att tänka sig att den ändå byggs kommunalt eller statligt.

Problemet med att bekosta denna offentliga nyttighet är varaktigheten. När väl den första entusiasmen lagt sig är risken stor att den bara uppfattas som en utgift för kommunen. Fastän nätet mycket väl kan vara grunden för en viktig och samhällsmässigt lönsam it-livsstil, kan det reduceras till en kännbar utgiftspost den dag man måste spara.

En bättre modell kan hämtas från vägföreningarna som dök upp i Sverige under 1800-talet. När vägnätet skulle byggas ut, löstes strukturproblemet med hjälp av vägföreningar, där en lokalsamfällighet fick bidrag och vid behov hjälp att bygga upp sin del av infrastrukturen som de sedan fick ansvaret för.

Samma princip kan användas för de digitala nätverken. Om man vill stimulera utbyggnad med centrala medel, bör man ge dessa till lokala organisationer som tar på sig underhållningsansvaret.

Organisationerna anpassar sig då till lokala behov och styrs av dem som har direkt nytta av nätverken. Detta gör även den tekniska utvecklingen till ett mindre problem. Olika områden kan prova sig fram, uppgraderingar till ny teknik kan ske lokalt i stället för stadsomfattande.

På sikt kan mycket väl trådlös datorkommunikation få helt nya och oväntade tillämpningar. Att använda internet för telefoni är redan en utmaning för telebolagen, och vida tillgängligt trådlöst internet kan konkurrera med många mobila teletjänster.

Kanske överlever 3G enbart på glesbygden, men det är inget argument mot att inte välja en lösning som är bättre i en tätort.

Teknik har en förmåga att springa om allt för detaljerad planering. Det är därför som framtidens it-infrastruktur bör utformas flexibelt och lokalt. Då vinner alla och Stockholm kan åter blomma upp som it-stad.

WALDEMAR INGDAHL
vd Eudoxa, en tankesmedja som är inriktad på frågor kring ny teknik och dess integration i samhället

SvD.se
Diskutera artikeln
• svd.se/brannpunkt

INLÄGG | Simkunnighet

Passiv regering ökar drunkningsrisken

Döden tog inte semester. Årets sommarmånader har inneburit att ett fyrtiotal människor mist livet i drunkningsrelaterade olyckor.

Ingen skonas – de omkomna fördelas över hela åldersskalan, allt ifrån små barn till åldringar. Sorgens förlamande kraft hos de omkomnas många nära och kära kan den som inte drabbats svårligen förstå.

Då en statlig funktion med ett samlat grepp runt drunkningsproblematiken saknas så är det vi inom Svenska livräddningssällskapet som i dag är den samhällskraft som leder kampen mot drunkningsdöden i Sverige. Men engagemanget från staten och kommunerna, från myndigheterna, verken, organisationerna och företagen är avgörande för att arbetet ska ge fortsatt resultat.

Därför blir vi inom SLS beklämda när så ej sker. Att regeringen fortfarande envisas med att lämna kommunerna och den enskilde åt sitt öde, när det gäller ansvaret för att undvika drunkningsdöden, är högst otillfredsställande.

Helt i linje med denna brist på ansvarstagande från regeringens sida så har man inte heller uttalat någon tydlig målsättning för att få ner antalet drunkningsdöda.

En ansvarstagande regeringspolitik borde fastställa en nolltolerans även för drunkningsolyckor, samt namnge den statliga funktion som skall ha samordningsansvaret för att förhindra olika typer av drunkningsolyckor.

Regeringens brist på initiativ avseende drunkningsproblematiken sprider sig ut i kommunerna. Ett tydligt exempel på detta kan ses i de statistiska undersökningar, som både vi och Skolverket har genomfört, där cirka 3 av 10 grundskolor inte lever upp till de delar i läroplanen som påbjuder krav på simkunnighet.

Tyvärr visar det sig återigen att det är samhällets svagare grupper som är de mest utsatta även inom detta område.

Det är många årskullar och därmed 10 000-tals barn som, vart och ett, svävar i potentiell livsfara i vårt vattenrika land för att många skolor inte lever upp till läroplanens målsättning avseende simkunnighet.

HÅKAN ISAKSSON
generalsekreterare Svenska livräddningssällskapet

Debattguide

NSD Nordrådgivarna Socialdemokraterna

Tidsfråga?

Efter helgens stämma är det också svårt att inte ställa sig frågan om hur länge moderaterna kommer upprätthålla den linje man nu anammat rörande bland annat den svenska arbetsrätten.

Eftersom det är uppenbart att den partiella förändringen som onekligen satts på pränt i partiprogrammet främst tycks ha sin grund i en vilja att regera snarare än politisk övertygelse baserad på ideologi, framstår det som föga troligt att partiet kommer lyckas eller ens ha för avsikt att faktiskt driva sin linje mer än möjligtvis temporärt.

JENNY WENNBERG
NSD, 29 augusti 2005

EXPRESSEN

Göran Hägglund, Lars Leijonborg och Maud Olofsson borde glatt utropa: "Fredrik Reinfeldt är vår gemensamma statsministerkandidat!" Handen på politikerhjärtat, Lars och Maud, är det inte lite pinsamt att hela tiden vägra erkänna en självklarhet?

EXPRESSENS LEDARSIDA
29 augusti 2005

Borås Tidning

Välkommen sorti för KG Hammar

KG Hammar har meddelat att han önskar avgå. Beskedet bör ha mottagits med lättnad av dem som vill återupprätta en bred folkkyrka, där evangeliet och inte politiken står i centrum för förkunnelsen.

Det var innan Svenska kyrkan kopplades fri från staten som den socialdemokratiska regeringen passade på att utse Hammar till ärkebiskop. Ansvarig för beslutet var dåvarande kyrkominister Marita Ulvskog, en gammal Maohyllande vänsterytter och – vilket onekligen är pikant i sammanhanget – ateist. Ideologiskt lär inte KG Hammar ha gjort henne besviken. Han har närmast profilerat Svenska kyrkan som en filial åt vänsterpartiet, samtidigt som Gud i praktiken skickats ut genom bakdörren.

BORÅS TIDNINGS LEDARSIDA
29 augusti 2005

Digitaliserat originaluppslag - bildbaserad reproduktion

Skatt på fildelning är ett steg tillbaka

2006-06-09 | Brännpunkt · med Oscar Swartz

WEBBPUBLICERING I SVENSKA DAGBLADETS ARKIV

Originaltexten ingår inte som fullständig avskrift i detta utkast.

Öppna SvD:s webbpublicering via länken nedan.

INNEHÅLL I KORTHET

Debattreplik med Oscar Swartz om bredbandsskatt och upphovsrätt.

Diskuterar ersättningsmodeller och ekonomiska incitament

vid digital distribution av kultur och information.

ÖPPNA ARTIKELN PÅ SVD.SE →

Redaktionell sammanfattning. Fulltext finns hos utgivaren.

1873 års kris satte världen i gungning

2009-02-13 | Under strecket

1873 års kris satte världen i gungning

FINANSPANIK Många har dragit paralleller från dagens ekonomiska kris till den stora depressionen på 1930-talet. Men egentligen har den mer gemensamt med "den stora paniken" år 1873, som delvis förorsakades av en överhettad byggboom och alltför generösa kreditinstitut.

AV WALDEMAR INGDAHL

En ekonomisk supermakts uppgång på världsscenen undergräver de ledande ekonomiernas ställning. När komplicerade finansiella instrument och börser kollapsar vänds en strålande högkonjunktur plötsligt till en djup depression. Banker går i konkurs. Arbetslösheten går upp till 25 procent. En global depression håller världen i ett skruvstäd i mer än två årtionden och skapar klass- och nationsmotsättningar. Transporterna stannar upp och industrierna med dem när bränslet tar slut. Staterna tar steget in i ekonomin för att styra upp. Nya idéer och sociala rörelser får sitt genombrott samtidigt som extremism, religiös fundamentalism och totalitära tankar får ett uppsving.

Det är inte en beskrivning av vad som kan hända efter att finanssektorn havererade år 2008 utan av effekterna av den så kallade "stora paniken" år 1873.

Många debattörer, historiker och ekonomer har dragit paralleller från dagens ekonomiska kris till den stora depressionen på 1930-talet för att förklara vad som sker. Den amerikanske historikern *Scott Reynolds Nelson* ser inte jämförelsen som riktigt träffande. I artikeln "The Real Great Depression: The Depression of 1929 is the Wrong Model for the Current Economic Crisis" (The Chronicle of Higher Education, nr 8, 2008) pekar han i stället ut likheterna med den stora paniken 1873, som ledde till den långa depressionen 1873–96.

Förutom att spekulationer fick börsen på fall brukar orsakerna till 30-talets depression anses vara att fabrikerna höll sig med alltför stora lager och att Tysklands oförmåga att betala tillbaka det väldiga krigsskadeståndet från Verseillesfreden ledde till en stor belastning på Storbritanniens guldreserver. De förhållandena skiljer sig från dagens informationssamhälle. Tillverkningsindustrin har känsliga kontrollinstrument för att bromsa produktionen när konsumtionen sjunker. Fallet i börskurserna beror främst på problem som gradvis byggts upp hos bankerna under flera års tid, och brister i guldreserven är inte något större problem då bankerna inte längre kopplar sin utlåning till guldet.

1873 års "stora panik" hade sin grund i den osäkra politiska strukturen i Europa. I det ombildade Österrike-Ungern, det nyligen enade Tyskland och i det åter republikanska Frankrike, stödde staten uppkomsten av en ny typ av kreditinstitut som utfärdade inteckningar i det kommunala bostadsbyggandet för sämre bemedlade. Det var lätt att låna, och en stor byggboom inleddes. Tomtvärdena verkade ständigt fortsätta stiga. Det var operahusens, wienerbalernas, boulevardernas och de magnifika byggprojektens tid. Europa hade börjat ta tillväxten för given när kraschen kom.

Grunden till förnyelsen och investeringslustan var ranglig. Europeiska böndер fick svårt att möta de amerikanska vetebönderna som kunde konkurrera tack vare 1800-talets motsvarighet till containerfartyget. De använde förvaringssilos istället för säckar, transportörbälten och ångbåtar i stället för segelfartyg. Då kunde amerikanerna hålla lägre priser och Storbritannien blev alltmer beroende av importen av amerikanskt vete på 1870-talet. Industriliseringen av USA gjorde att priserna sjönk i Europa på industrivaror och produkter som fotogen och livsmedel.

Frankrike hade skuldsatt sig för sitt krig mot Preussen 1870. Bankerna hade lånat ut så mycket att de inte kunde få tillbaka krediterna och den övervärderade börsen i Wien föll ihop i maj 1873. De brittiska bankerna höll tillbaka sina krediter, då de hade svårt att förstå vilka banker på kontinenten som berördes mest av skuldkrisen. Bankernas räntor på utlåning till varandra sköt därför i höjden och en stor brist på likviditet uppstod.

Bankkrisen slog till mot USA i september 1873, och det var järnvägsbolagen som drabbades först. Järnvägsbolagen hade skapat komplicerade finansiella instrument som utlovade en fast avkastning, men få av dem som investerade förstod vad som backade upp värdepappret om bolaget gick i konkurs. Obligationerna hade sålt bra när tiderna var goda, men allteftersom investerarna började bli mer tveksamma, så blev det svårare för järnvägsbolagen att få in kapital. Då tog bolagen kortfristiga lån hos bankerna för att fortsätta sin utbyggnad av spåren. När kraschen kom i Europa var de amerikanska järnvägarna illa ute. Finansmannen och järnvägsmogulen Jay Cooke kunde inte betala av sina skulder och börsen kraschade tillsammans med hundratals banker. Den akuta fasen skulle vara fram till 1876 för USA och till 1879 för Europa.

Upplopp vid Fourth National Bank i New York i oktober 1873.

Det var i den långa depressionen efter paniken som kraschens effekter skulle bli tydliga. Vinnarna blev de stora tillverkningsföretagen, särskilt i USA. De företag som kunde få garanterade kontrakt och rabatter på järnvägstransporterna. De största industrialisterna som Andrew Carnegie och John D Rockefeller hade tillräckligt med kapitalreserver för att finansiera sin fortsatta tillväxt. För mindre industrier med säsongsberoende efterfrågan eller behov av främmande kapital var läget svårt. Deras kapitalreserver hade sinat, bankerna hamstrade kontanter, och gjorde inga kortsiktiga lån, vilket gjorde att de saknade kortfristiga krediter för råvaror, transporter och lager. "Rövarbaronerna" köpte upp företag till vrakpriser, och deras truster växte sig allt starkare både politiskt och ekonomiskt fram till att staten fick ingripa med konkurrenslagstiftning.

Många länder såg positivt på kartellbildningen. Företag och banker tvingades in i konkurrensbegränsande kartеller som skulle hålla priserna uppe och styra investeringar mot önskade områden, främst de militära. Det spred den tidens managementideal: den hierarkiska militära organisationen. När militarismen sågs som ett effektivitetsideal spreds misstro nationerna emellan, vilket ledde till upprustning och i slutändan konflikterna fram till första världskriget.

Finanspaniken slog hårt mot vanligt folk. Mellan 1873 och 1877 stängdes många mindre fabriker och tiotusentals arbetare kastades ut på gatorna. Reynolds Nelson berättar att i New York nådde arbetslösheten 25 procent, vilket ledde till kravaller i staden 1874 och början på några av de mest våldsamma strejkerna i USA:s historia. Det gav ett uppsving för detektivfirmor som Pinkerton och andra privatfinansierade polisstyrkor, särskilt för aktioner mot fackförbunden. Fackförbunden växte i styrka, organiserades bättre och kom i kontakt med de socialistiska idéerna. Marxismens guldålder inleddes, då Karl Marx teorier verkade stämma in väl på samtiden, och vann politiskt stöd i grundandet av socialdemokratiska partier.

I Centraleuropa slog krisen ännu hårdare. I boken "The European Economy Since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond" (2006) har ekonomen Barry Eichengreen uppmärksammat att många av de nationella marknaderna var för små för att fullt ut kunna dra nytta av industriella skalfördelar eller av kompletterande näringar i andra länder. Problemen skulle avhjälpas först av EU:s föregångare Kol- och stålgemenskapen på 1950-talet. Krisen följdes av deflation då många länder släppte sin silvermyntfot.

Staterna försökte möta krisen genom att bryta frihandelssystemet och ta till protektionism för att rädda sina vacklande industrier. Kanslern Otto von Bismarck införde tullar 1879, den franska republiken gav upp kejsar Napoleon III:s frihandelsåtaganden, och 1888 vann Benjamin Harrison presidentvalet i USA på en protektionistisk politik. Sverige antog förhållandevis måttliga tullar. Endast Storbritannien behöll en frihandelspolitik. Här finns en parallell till hur Doharundans frihandelssamtal misslyckades i juli 2008, över bråket då USA ville skydda sina hårt trängda bönder, och att en ny våg av protektionism kan vara på väg.

Då det liberala Storbritannien drabbades hårdare, verkade många jämförelser i ekonomisk, politisk, social och kulturell stabilitet utfalla till tysk fördel. Det sent industrialiserade Tyskland kunde köpa in den senaste tekniken och ta ledande andelar av vapen- och kemiindustrin. Bismarcks reformer, grunden till välfärdsstaten, verkade ge lugn i samhället, men sköt viktiga sociala förändringar av aristokratins privilegiesamhälle på framtiden.

Många började irrationellt skylla krisen på en komplott av utländska banker och judar. Ur detta sökande efter en syndabock utvecklades den moderna antisemitismen, ett teoribygge som passade nationalistiska ledare väl. Antisemitiska förföljelser intensifierades på 1880-talet, och främlingsfientligheten vann insteg i konsten och kulturen.

Den långa depressionen bidrog vidare till att kolonialismen tog fart i Afrika, när västmakterna sökte råvaror och nya marknader för sina produkter. Hannah Arendt identifierade totalitarismens uppkomst ur den dödliga kombinationen mellan antisemitismen och det förtryck som utövades i kolonierna, genom den "obegränsade expansionen av makten" som en följd av den "obegränsade expansionen av kapitalet".

Sverige klarade sig förhållandevis bra, men omställningen från jordbrukssamhälle till industrisamhälle blev mycket abrupt. Konkurrensen från den billiga säden ledde till att jordbruket miste sin dominerande ställning, och att landsbygdens folk flyttade in till städerna eller emigrerade. Den svenska industrin klarade sig relativt bättre och krisen slog till ojämnt geografiskt. Västsverige klarade sig bättre då regionen hade väl utvecklade kontakter med England och en mer utvecklad finansiell struktur. Likaså klarade sig orter med maskinindustrier bra då rationaliseringar ledde till ökad mekanisering.

Det finns även en likhet till dagens strävan att bryta oljeberoendet, då den tidens viktigaste transportmedel började ses som ohållbart. Hästinfluensan slog till 1872, särskilt i USA, med en dödlighet på upp till 10 procent. Utan hästar kunde man inte man inte transportera kol till lokomotiven. I kombination med finanskrisen orsakade den stor skada för industrin. Efter epidemin började sökandet efter alternativ till hästen, och utvecklingen av den samhällsomvälvande bilen.

År 1873 innebar att tyngdpunkten för världens ekonomi började flyttas från Europa till Amerika. Dagens finanskrasch kan innebära en förflyttning från USA till Indien och Kina, men det är inte givet då ekonomierna är betydligt mer sammankopplade än de var 1873. Krisen kan slå hårt även i de länder som nu uttrycker optimistiska tillväxtsiffror.

Naturligtvis finns det anmärkningsvärda skillnader mellan 1873 och 2008. Samhället var fattigare, och staterna hade färre lagliga instrument på 1870-talet. Skuldsättningen är högre, och den finansiella sektorn långt större i dag. Likheterna som Scott Reynolds Nelson tar upp är dock lärorika, inte minst när han också uppmärksammar de sociala och kulturella sammanhangen runt krisen.

Varningen från krisen 1873 är att samhällsförändringarna från en ekonomisk kris kan bli långt mer inflytelserika än bara en problematisk strukturrationalisering av gamla produktionsformer. Den långa depressionen skulle följas av en tidvis mycket hög tillväxt fram till första världskriget, men den djupgående förändringen låg i att många av de attityder och institutioner som nu förknippas med modernitet hade skapats och formats av stämningarna under de svåra åren. Det bäddar för att många misstag kan återupprepas.

Waldemar Ingdahl är vetenskaps- och kulturskribent.

SvD.se

Läs även Lars Magnusson, "Brustna hjärtans boulevard" (30/7 2003).

• svd.se/understrecket

Digitaliserat originaluppslag - bildbaserad reproduktion

Ett litet steg för rymdfarten

2009-07-19 | Under strecket

Ett litet steg för rymdfarten

DYRA RESOR Kalla krigets maktkamp drev USA till att prioritera en symbolisk flagga på månen hellre än att bygga upp en fungerade infrastruktur, vilket gjort det svårt för fortsatta rymdäventyr. 40 år efter den första månlandningen har en ny rymdkapplöpning inletts.

AV WALDEMAR INGDAHL

Örnen har landat! Det utropade astronauten Neil Armstrong för 40 år sedan vid den historiska landningen på månen inför en församlad världs tv-publik. Efter det historiska lilla steget för människan men stora steget för mänskligheten på månens yta tog Armstrong och Edwin "Buzz" Aldrin en kort promenad på två och en halv timme. Därefter var det dags att återvända till jorden. Ytterligare tio astronauter besökte månen åren 1969–72. När Apollo 17 lämnade månen i december 1972, innebar det emellertid ett tvärt slut på månfärderna. Drömmarna om en permanent månbas lades undan, och rymdfarten fick en infrastruktur som varit svår att vidareutveckla. Lagom till 40-årsjubileet ser det dock ut som om en ny kapplöpning till vår närmaste himlakropp håller på att starta.

Månlandningen var en triumf för USA och rymdstyrelsen Nasa. Rymdkapplöpningen hade dock börjat med ett trauma för amerikanernas självbild. Den 4 oktober 1957 sände Sovjetunionen upp satelliten Sputnik i en omloppsbana runt jorden. Prestigeförlusten var inte det värsta för USA. Sovjets försprång berodde på att de hade utvecklat raketer med större lyftkraft, och som även kunde bära kärnladdningar. Rymdfarten kopplades till kalla kriget.

Raketprogrammet drevs hastigt igenom för att ta igen det sovjetiska försprånget. Det resulterade i misslyckanden som raketen Vanguard, med öknamn som "flopnik" och "kaputtnik". Intrycket att USA halkade efter förstärktes av att misslyckandena skedde inför öppen ridå under mediernas bevakning. I Sovjet visades endast hjältarna och framgångarna, medan de olyckorna gömdes.

President John F Kennedys valkampanj och installationstal byggdes upp kring "The New Frontier", löften om framtidsinriktat ledarskap och handlingskraft, och där passade rymdprogrammet väl in. När Sovjet drygade ut ledningen genom att sända ut den första människan i rymden den 12 april 1961, kosmonauten Jurij Gagarin, tillkännagav Kennedy att det amerikanska rymdprogrammet skulle ha som mål att före decenniets slut landsätta en man på månen och föra honom tillbaka till jorden. Det var ett fantasieggande och prestigefyllt mål, som samtidigt var gripbart.

Kärnan för såväl den amerikanska som den sovjetiska raketforskningen var forskare från Nazitysklands raketforskning vid anläggningen i Peenemünde, ledda av den briljante Wernher von Braun. De tyska forskarna betraktades med en blandning av beundran och misstänksamhet, och fick skulden för de första misslyckandena. "Deras tyskar är bättre än våra tyskar" var en sur amerikansk kommentar fast det ryska raketprogrammet främst leddes av den snillrike Sergej Koroljov.

Wernher von Braun var en visionär, men även en utmärkt säljare. Det hade gett honom Hitlers förtroende att bygga V1- och V2-raketerna, som var lika tekniskt avancerade som militärt värdelösa och kostsamma. Han påverkade den allmänna opinionen i USA genom att producera och medverka i en mycket populär tv-serie om rymdfart från Disney. Där förklarade von Braun koncept om månfärder, rymdstationer och rymdskyttlar som han hade kommit på långt före sin tid.

Jubileumsboken *Rocket Men: The Epic Story of the First Men on the Moon* (Viking, 416 s) av *Craig Nelson* innehåller kanske för många intervjuer ur väl många synvinklar, men den illustrerar att Apolloprogrammet var så stort att många tillfälligheter spelade in. En tillfällighet var den hårda debatten inom Nasa om hur månlandningen skulle gå till. Till en början lutade styrelsen mot att farkosten skulle landa och vända som en enhet, då dockning mellan en landare och ett moderskepp sågs som för riskabel. Ingenjören John Houbolt tillhörde minoriteten, som först efter en intensiv lobbykampanj fick igenom dockningen. Det var rätt metod, då vikten på månlandaren och därmed kostnaden kunde sänkas.

Den 16 juli 1969 startade Apollo 11 från Cape Canaveral, med en vikt på bara 3 000 ton och en höjd på 130 meter. Rymdskeppet, Apollo 11, bestod av tre delar: rymdkabinen Columbia där astronauten Michael Collins stannade under landningen, månlandaren Eagle och däremellan en servicemodul.

Den amerikanska flaggan sätts på plats. FOTO: NASA/AP

Den 20 juli klockan 21.17 svensk tid landade Eagle i det område som kallas Stillhetens hav. Landningen var väl inrepeterad för bästa effekt i tv-mediet, vilket fått vissa att tro på konspirationsteorin att den spelats in i studio. Astronauterna yttrade noga inövade fraser, planterade den amerikanska flaggan, samlade in sten och lämnade kvar en minnesplakett. Från Vita huset sändes i tv ett radiosamtal mellan president Richard Nixon och Neil Armstrong. Apollo 11 landade i Stilla havet enligt planerna den 24 juli och bärgades av hangarfartyget Hornet med president Nixon ombord.

Propagandasegern var rymdkapplöpningens höjdpunkt. Konflikten utmålades som en kamp mellan marknads- och planekonomi, men USA avgick med segern genom en effektivare planering i Nasas centraliserade system. Sovjetunionen hade konkurrerande projekt mellan civila och militära organisationer. Det fanns en lyckad synergi mellan en tydligt avgränsad uppgift, stora ekonomiska resurser och kunskapen hos von Braun och hans ingenjörer.

Rymdfarten var det tekniska samhällets skyltfönster. I populärkulturen, som i Stanley Kubricks film "2001 – ett rymdäventyr" från 1968, tog man för givet att mänskligheten framtid låg i rymden. Det var snarare globaliseringen som uppfattades som omöjlig genom kalla kriget, och den fria rörligheten skulle finnas bland himlakropparna.

Allmänhetens intresse lade sig. Tävlingsmomentet i de tekniska bragderna var borta. Rymden förblev big science, spetsforskning med stora investeringar i utrustning. De statliga rymdstyrelsernas roll blev helt dominerande. Privat företagsamhet och ideell sektor, som före rymdkapplöpningen lett raketforskningen, pressades bort av regleringar och bilaterala avtal. Bland dagens rymdentusiaster avfärdas månfärderna ofta som en rätt poänglös kamp om att placera "flaggor och fotavtryck".

Den framstående rymdhistorikern *Roger Launius* noterar i sin historiografi *Interpreting the Moon Landings: Project Apollo and the Historians*, i tidskriften History and Technology (22:3, 2006) att samtida kommentatorer såg Kennedys deklaration som ett snyggt, sammanhållet och rationellt statligt projekt för det allmänna bästa. Kritiken kom först senare, då många kopplade samman president Dwight Eisenhowers varning om det militärindustriella komplexets ökande makt med rymdfärderna. Sociologen Amitai Etzioni lade grunden för vänsterns kritik i "The Moon-Doggle: Domestic and International Implications of the Space Race" från 1964; resurserna som satsas på månfärder är en flykt för att slippa lösa de problem med fattigdom, sjukvård, utbildning och mänskliga rättigheter som plågar planeten jorden.

Det är talande att Etzionis uppmaning att omfördela Apolloprojektets budget gjordes samma år som president Lyndon Johnson startade Great Society-programmet. Samma tankar om storskalighet och planering gick igenom rymdfarten, välfärdspolitiken och Vietnamkriget.

President Ronald Reagans rymdförsvarsprojekt SDI väckte på nytt intresset för rymden på 80-talet. Launius påvisar att SDI:s kostnader på mer än 44 miljarder dollar även gjorde fler konservativa skeptiska till rymdfarten. Den kritiserades för att göra av med alltför mycket skattepengar, med alltför vaga fördelar till forskningen. Om nu forskningen i samband med månfärderna hade gett så stor avkastning, varför gjordes inte den forskningen ändå, frågade den konservative historikern Walter McDougall.

En av de mest kända förespråkarna för rymdturism och privat rymdfart på senare tid är *Edwin "Buzz" Aldrin*. I sina memoarer *Magnificent Desolation: The Long Journey from the Moon* (skriven tillsammans med Ken Abraham, Harmony, 336 s) berättar han om svårigheterna efter rymdkapplöpningen. Först 1998 blev det lagligt för privata företag i USA att skicka upp farkoster i rymden och ta ned dem till jorden igen. Dessförinnan hade staten monopol på återanvändbara farkoster och motsatte sig rymdturism.

Launius pekar i sin artikel på att den viktigaste återhållande faktorn är kostnaden för att ta sig upp ur jordens gravitationsbrunn. Astronauten och forskaren Harrison Schmitt beräknar att kostnaden för att ta upp en liter vatten till låg omloppsbana går på 13 000 dollar.

Wernher von Braun förstod att det första steget ut i rymden borde ha varit byggandet av rymdstationer för att sänka kostnaderna av uppskjutningar i omloppsbanan. I stället satsade man på att nå månen direkt. "Von Brauns förbannelse" var att USA vann kapplöpningen men till priset av en infrastruktur som inte skulle visa sig hållbar. Endast 24 människor har rest till månen, och hälften av dem fick inte ens sätta sin fot på ytan.

Läget för rymdtransporter liknar flygets mellanperiod på 20-talet när tillverkarna både kontrollerade flygplansproduktionen och flyglinjerna. När anti-trustlagstiftning frigjorde flygbolagen kunde de lösa upp flaskhalsar i infrastrukturen. Det gav transporter till rimliga priser och skäliga avkastningar på investeringarna.

För att pressa transportpriset måste rymdfarkosterna specialiseras, och en sådan specialisering är att tillverka rymdplan för enbart lyft upp till "rymdknutar" på 250 kilometers höjd. Det skulle sänka priset per kilo att få upp något i omloppsbana.

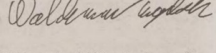
Utvecklingen kan sporras av pristävlingar. Pris har fördelen av att engagera fler företag och organisationer, som måste visa resultat för att vinna. Det öppnar också för entusiaster att konkurrera på mer likvärdiga villkor, X-prize var ett pris instiftat 1995 på 10 miljoner dollar till den förste som byggde en farkost som kunde bära tre personer upp i rymden och tillbaka två gånger inom en tidsrymd på två veckor. Priset vanns redan 2004 av rymdplanet Spaceship One.

En ny kapplöpning har inletts. USA, Kina, Japan och Indien planerar bemannade månfärder till 2020 vilket sätter press på Ryssland och den europeiska rymdorganisationen Esa. Nasa planerar även att etablera en bemannad månbas till 2020. Fyra expeditioner med fyra mans besättning som stannar i en vecka blir första steget. Bemanning ett halvår i taget blir sedan nästa uppgift. Den ekonomiska krisen har slagit mot Nasas budget, och det verkar som om månbasen kommer att senareläggas.

Den 14 november 2008 inträdde Indien i månklubben genom att landa en sond från satelliten Chandrayaan-1. Indien har en medveten lågkostnadssatsning, månsonden kostade 80 miljoner dollar, vilket är hälften av vad andra länders sonder kostat.

Den nya rymdkapplöpningen riskerar att sluta snöpligt. Apolloprogrammet kostade 150 miljarder dollar i dagens penningvärde och slukade mer än tre procent av den federala budgeten 1964–66. I den ekonomiska krisens spår finns inte resurserna för att göra symbolvinster som under kalla kriget. Det är nödvändigt att se till vilka funktioner som rymdfarten skall utföra, och anpassa organisationerna till dessa.

Rymdturism, pristävlingar och budgetprogram är inte lika glamorösa som Apolloprogrammet men involverar fler människors kreativitet i att bygga en hållbar tillväxt för rymdfarten. Då kan örnen landa på månen för att stanna.

Waldemar Ingdahl är vetenskaps- och kulturskribent.

SvD.se

Läs även Arthur C Clarke, "Vägen till världsrymden" (17/2 1957) samt Tord Hall, "Vad har människan på månen att göra?" (11/11 1958) "Science fiction och verkligheten" (12/8 1972) och "Den sista kolonin: rymden" (28/5 1980).

• **svd.se/understrecket**
Klicka på "1900-talsarkivet".

Digitaliserat originaluppslag · bildbaserad reproduktion

Jakten på det kriminella utseendet

2009-10-19 | Under strecket

UNDER STRECKET SEDAN 1918

Redaktör Ludvig Hertzberg e-post ludvig.hertzberg@svd.se
Streckarbloggen blogg.svd.se/understrecket

SvD måndag 19 oktober 2009 7

Jakten på det kriminella utseendet

FÖRBRYTARE "Kriminologins fader" Cesare Lombroso påstod att vissa var födda till brottslingar – ju mer aplikt utseende, desto större var risken. Hundra år efter hans död är teorierna för länge sedan förkastade, men den biologiska synen på brottslighet lever kvar.

Är vissa av oss födda till brottslingar? Frågan om arvets respektive miljöns påverkan rasar fortfarande 150 år efter Charles Darwins "Om arternas uppkomst". En aktuell spegling är debatten kring införandet av det nya skadeståndsansvaret för föräldrar, som upplevs kränka en av de mest grundläggande tankarna inom svensk civilrätt: man skall inte behöva ansvara för något som man inte kan kontrollera.

Den 19 oktober 1909 dog Cesare Lombroso, den italienske läkaren som kallats kriminologins fader. Påverkad av Darwins evolutionsteori var han en av de första som använde vetenskapliga metoder för att studera brott. Efter sin död hamnade Lombroso närmast i giftskåpet, men lagom till 100-årsdagen har han långsamt börjat omvärderas.

Cesare Lombroso föddes 1835 i en förmögen judisk familj i Verona. Efter en tid som militärläkare blev han professor i psykiatri vid universitetet i Pavia. Där startade han en undersökning av förekomsten av *pellagra*, en hudsjukdom orsakad av brist på vitamin B3, bland lantarbetare i Lombardiet. Lombroso kopplade sjukdomen till felaktig kost, i kontrovers med jordägarna. 1878 blev han professor i rättsmedicin vid universitetet i Turin.

Lombroso grundade den italienska positivistiska skolan inom kriminologin. Den lanserade teorin att vissa människor föds som brottslingar och dessutom bär synliga kännetecken på sin fallenhet för brott, enligt den så kallade förbrytarfysionomin. Genom sina studier på sinnessjuka kom han i kontakt med idéer från Darwins evolutionsteori och den tyske läkaren Franz Joseph Galls studier, enligt vilka formen på kraniet kunde säga något om personligheten samt intellektuell och moralisk förmåga.

Lombroso gjorde några av de första studierna på ungdomsbrottslingar och såg att vissa slutade med sin kriminalitet i tonåren, medan andra fortsatte att begå brott livet ut. Han var inte ensam om att lägga märke till skillnaden, men den förste att systematiskt undersöka den. De grövre brottslingarna skulle komma att begå brott oavsett miljö, menade Lombroso. Dessa individer kunde identifieras genom yttre kännetecken, såsom sluttande panna och ett kraftigt käkparti, representerande ett återfall till ett tidigare stadium av mänsklighetens biologiska utveckling. Samma egenskaper som gjorde vilden framgångsrik ledde i det utvecklade samhället till brottslighet, menade han.

Om brottslighet således var medfödd, kunde den synas i vad Lombroso kallade för atavistiska stigmata (atavus betyder förfader på latin). Han spanade efter typiska kroppsliga företeräden som sluttande panna, höga kindben, bred käke och långa aplika armar. Ju mer aplik, desto farligare var brottslingen. Han menade vidare att anarkister uppvisade samma fysionomi som brottslingar.

Förbrytarfysionomin förkastade tanken att brottslighet var en given del av samhället. De mer utvecklade mänskliga dragen skulle disponera människor att leva fredligt i ett ordnat stadssamhälle, annorlunda än de primitiva förhållanden som mänskligheten utvecklats under.

I forskningen gjordes åtskillnad mellan den medfödda "kriminaloida typen" och sinnessjuka brottslingar, och bara de senare ansågs kunna behandlas. I senare studier skulle Lombroso begränsa den kriminaloida typer till en tredjedel av alla brottslingar.

Han tyckte sig finna särskilt stora hjärnor hos förbrytare och mentalsjuka. Storleken antydde för honom att det kunde finnas något gemensamt med genier, att det var frågan om hjärnor som urartat på olika sätt. Genom sina studier av epilepsi fann han att gränsen mellan geni och vansinne var "tunn och genomskinlig". Lombroso blev på så vis delvis skyldig till bilden av den labile bohemiske konstnären och den virrige professorn.

Lombroso ansåg att kvinnor inte hade samma kapacitet att begå brott som män, då de är medfött mer "socialt konservativa". Han kunde inte finna lika många atavistiska stigmata hos dem och fann dem naturligt laglydiga. Det har lett till synen att kvinnliga brottslingar inte riktigt är kvinnor. Han missade dock att kvinnors brottslighet på den tiden framför allt förekom i hemmets slutna värld.

Ur Lombrosos förbrytargalleri i boken "L'uomo delinquente".

Cesare Lombroso fick ett tämligen stort genomslag i Sverige. August Strindberg använde personbeskrivningar inspirerade av Lombrosos teorier i sina romaner. Den svenska polisen använde sig av förbrytargallerierna, särskilt efter att Alphonse Bertillon utvecklat ett fotografiskt system för att dokumentera de häktade. Rasbiologen Herman Lundborg, som skulle komma att bli chef för Statens institut för rasbiologi, lät sig påverkas av Lombroso.

Också i den svenska lagstiftningen hade Lombrosos teorier visst genomslag, åtminstone indirekt. Tanken att begrepp som skuld och ansvar inte hänger ihop med brott och straff kom från juristen Enrico Ferri, en lärjunge till Lombroso, som menade att medfödda brottslingar inte kunde anses vara vid sina sinnens fulla bruk. Straff var ingen lösning för den typen av brottslingar: den som stal bröd behövde just bröd snarare än fängelse. Ferri skulle senare bli en av medförfattarna till den nya strafflag som antogs under Benito Mussolinis styre.

1934 ville justitieminister Karl Schlyter ersätta straff med vård. Domen skulle bli vård för återanpassning till samhället, villkorlig dom och villkorlig frigivning med övervakning snarare än fängelse. Så långt gick inte reformerna, men vården kom in i det svenska rättstänkandet och fängelserna blev mera humana. Ungdomar, sinnessjuka och alkoholister skulle inte sitta i fängelse, utan vårdas på särskilda institutioner.

Nu var det skydd av samhället snarare än bestraffning av individens handlingar som gällde. Samhället skulle skyddas från medfödda brottslingar. På så sätt kunde lagen om tvångssterilisering införas 1934. Nackdelen var att påföljderna kunde bli rättsosäkra. Schlyter ansåg att expertpaneler, snarare än domstolar, borde avgöra den lämpligaste behandlingen av brottslingar.

Lombroso var framträdande inom kriminologin från 1880-talet till början av 1900-talet. Det förekom kritik mot den positivistiska skolan redan under hans livstid, bland annat av den franske sociologen Gabriel Tarde som satte sociala faktorer i centrum. Tarde kritiserade förbrytarfysionomin för att inte relatera skallkapaciteten till längd, vikt och ålder, och påpekade att Lombroso drog för långtgående slutsatser från ett fåtal fall, och bortsåg från de kroppsliga effekterna av fattigdom och alkoholism.

Några år senare kom Charles Gorings undersökning "The British Convict" (1913), som visade att fångar inte utseendemässigt skilde sig från andra engelsmän, och rätt snart sågs Lombroso som en enkelspårig biologisk determinist med reaktionära idéer. Vissa menade att hans idé om den födde brottslingen hade blivit populär eftersom den gav politikerna möjlighet att strunta i sociala problem: brottslingar var ändå födda till sin livsstil, det var en rest från förntiden som inte kunde åtgärdas.

Småningom började kopplingarna mellan genetisk forskning och rasbiologi, eugenik och frenologi att lösas upp. Genetiken kunde uppvisa hållbara resultat inom växt- och djurförädling och inom studiet av sjukdomars ärftlighet. På 20-talet växte det fram en stark kritik mot rasforskning, pådriven främst av biologer i Storbritannien och antropologer i USA. Data från skallmätningar visade ingenting annat än att det fanns lokala variationer i människors utseende, vilket varken var nytt eller intressant.

Redan vid Lombrosos död hade kriminologer utanför Italien gått vidare. I dag fortsätter Lombroso att nämnas som fältets fader, men detaljerna kring hans arbete talar man tyst om. I samband med jubileet ser man emellertid tecken på att Lombrosos arbete och betydelse håller på att nyanseras och relateras till sin tids sammanhang. De senaste åren har fler forskare granskat materialet kring Lombroso, med nya studier om de idéhistoriska sammanhangen för den positivistiska kriminologin. På engelska finns böcker som "Born to Crime: Cesare Lombroso and the Origins of Biological Criminology" av Mary Gibson (2002) och "The Criminal Body: Lombroso and the Anatomy of Deviance" av David Horn (2003).

Det är möjligt att den rådande uppfattningen om Lombroso utanför Italien i väsentliga avseenden skiljer sig från vad han faktiskt tänkte och tyckte. Många av översättningarna till engelska och tyska gjordes efter ofullständiga italienska källor, och det blev inte lättare av att stilen präglas av den tidens styltade italienska skriftspråk, med långa malande meningar tyngda av föråldrad medicinsk terminologi. "L'uomo delinquente" (Förbrytaren), Lombrosos viktigaste verk, blev tillgängligt på engelska först år 2005. Tidigare har man på engelskt håll fått hålla till godo med två ofullständiga upplagor från 1911, dessutom i efterhand redigerade av dottern Gina Lombroso-Ferrero. I nyöversättningen av "L'uomo delinquente" ("Criminal Man") kan Lombrosos syn på positivismen följas. Han uppmanade till insamling av fakta som kan kontrolleras och kvantifieras, och insisterade på induktiva resonemang. Han kom ofta själv till korta med sin målsättning, men reviderade kontinuerligt sina idéer och mätningar.

I boken "La donna delinquente" (Förbryterskan), är översättningens betydelse än mer tydlig. Den viktorianskt pryda översättningen hoppade över beskrivningarna av kvinnors bröst och könsorgan, samt det tidiga bidraget till sexologin genom studien av kvinnlig homosexualitet. Även Lombrosos skildring av hur han kämpade med att försöka upprätta en kontrollgrupp av vanliga kvinnor utelämnades i den tidigare översättningen, vilket förde med sig anklagelser om att han inte försökt få till stånd en sådan kontrollgrupp.

Mycket av Lombrosos arbete är hopplöst omodernt och felaktigt. Många av hans misstag beror på den tidstypiska socialdarwistiska föreställningen att evolutionen strävar efter utveckling till "högre livsformer". I sitt forskningsarbete bekräftar han åtidens fördomar om kvinnor, arbetarklassen och främmande raser, samtidigt som han i och för sig förespråkade feminism, rasblandning, fria skilsmässor och landreformer.

Lombroso föregick en av de mest kontroversiella teorierna i våra dagars kriminologi, nämligen den evolutionära kriminologin, enligt vilken personlighetstyper som främjar brottslighet är rester från en tid i människans utveckling då våldsamhet kan ha bidragit till manlig reproduktionsförmåga. Han gav även tidigt uttryck för den moderna, mindre svartvita, föreställningen att benägenheten till brottslighet förekommer i olika grader på en skala mellan laglydighet och grov kriminalitet.

Det finns en parallell till dagens diskussioner om genetiskt betingade beteenden. Alkoholism ses som en sjukdom med en genetisk komponent. Koncentrationsstörningen ADHD har pekats ut som en faktor bakom kriminalitet. Ofta hävdar man att ärftlighet växelverkar med miljön för att producera individer med olika benägenhet till brott.

Brottslighet studerades tidigare ur en metafysisk, moralisk och rent straffrättslig synvinkel. Med Lombroso skiftade fokus till dagens biosociala vetenskap. Lombrosojubileet kan intensifiera debatten huruvida biologiska teorier om orsakerna till brottslighet behöver leda till determinism. Biologin har ingen inbyggd syn på brott och straff, men vår människosyn kan bli rimligare om vi även tar hänsyn till den.

Waldemar Ingdahl är vetenskaps- och kulturskribent.

svd.se

Läs även Bengt Olle Bengtsson, "Genvägen till livets innersta kärna" (24/5) och Åsa M Larsson, "Genetiken går vilse i kulturen" (25/5).
» svd.se/understrecket

Digitaliserat originaluppslag - bildbaserad reproduktion

Den stora förändringen kom i litet format

2010-06-23 | Under strecket

UNDER STRECKET SEDAN 1918

Redaktör Magnus Halldin (vik)
e-post understrecket@svd.se

SvD onsdag 23 juni 2010 9

Den stora förändringen kom i litet format

P-PILLER I dag är det 50 år sedan det amerikanska läkemedelsverket beslutade att godkänna p-pillret som preventivmedel. Vid en historisk tillbakablick ser man att åsikterna om pillret varit många och motstridiga.

I dag använder fler än 100 miljoner kvinnor världen över p-piller, 50 år efter att det godkändes av det amerikanska läkemedelsverket FDA. P-pillret har varit en viktig del av ett av de största skiftena i mänsklighetens historia, kvinnans frigörelse. De fulla effekterna av detta skifte för mänskligheten självuppfattning och framtida utveckling återstår fortfarande att se.

Historien bakom pillret är motsägelsefull. Tidskriften The Economist utsåg p-pillret till 1900-talets viktigaste vetenskapliga framsteg, samtidigt som en av 1900-talets mest inflytelserika feminister, Gloria Steinem, ansåg att dess betydelse för kvinnans frigörelse var överskattad.

P-pillret sägs ha släppt lös den sexuella revolutionen på 60-talet, trots att medlet till en början endast gavs till gifta kvinnor. Många stödde ändå användningen i hopp om att det skulle stärka äktenskapets roll i samhället, genom att avlasta familjer bördan av oönskade barn. Före industrialismen kunde de flesta kvinnor som födde barn utanför äktenskapet inte försörja dem, och blev därmed en börda för samhället. Därför utvecklades religiösa och etiska tabun. Sexualiteten, även inom äktenskapet, ansågs vara till för att avla barn.

Ett flertal preventivmedel var kända före p-pillret: alltifrån fornegyptiska pessar av krokodildynga, till Casanovas berömda kondomer av fårtarmar. Kunskapen om hur kvinnor kunde undvika att bli gravida, eller hur lägliga missfall kunde arrangeras, fanns långt före p-pillret. Redan på 1800-talet halverades antalet födda barn per kvinna i många av de allt rikare industriländerna.

I likhet med andra stora uppfinningar är p-pillret inte någon plötslig snilleblixt. Vetenskapen visste redan för hundra år sedan att könshormoner påverkar ägglossningen. Forskning på verksamma hormonpiller pågick länge, men det var först på 50-talet som den rätta blandningen av motivation, resurser, vetenskap och geni kom.

Den drivande kraften bakom p-pillret var kvinnorättskämpen Margaret Sanger, som tillsammans med sin mecenat Katharine Dexter McCormick ville få fram ett behändigt sätt för kvinnor att självständigt styra sin sexualitet. De finansierade den kontroversielle forskaren Gregory Pincus, som på 30-talet gjort skandal genom att konstbefrukta ett kaninägg i en petriskål.

Pincus visste att gulkroppshormon som framställts ur vildjams kunde stoppa ägglossningen. John Rock forskade om hormonernas roll vid barnlöshet, och som troende katolik var det hans avsikt att avhjälpa barnlösheten. Deras gemensamma forskning gav vid handen att kombinationen av kvinnligt könshormon och gulkroppshormon blockerar hypofysens produktion av det hormon som stimulerar ägglossningen. Livmodershalsens sekret påverkas också, så att spermierna dödas.

Det var olagligt att testa pillret som preventivmedel i USA, så 1956 provades pillret på kvinnor i Puerto Rico. Pillret visade sig avhjälpa menstruationssmärtor och godkändes för det bruket 1957. Det fick till följd en plötslig ökning av antalet rubbningar i menstruationscykeln, då en majoritet av USA:s delstater förbjöd försäljning av preventivmedel. Till slut var bruket så spritt, att läkemedelsmyndigheten FDA såg sig tvungen att godkänna pillret även som preventivmedel, för att slå undan benen på den svarta marknaden. Ett första besked gavs den 9 maj 1960, och ett formellt beslut kom den 23 juni samma år.

Carl Djerassi, skapare av det syntetiska gulkroppshormonet, påpekar i sin bok "This Man's Pill" (2001) att utvecklingen av [illegible] forskningsklimat. Det beror inte bara på de etiskt tveksamma experimenten som gjordes i Puerto Rico, utan också för att det skulle bli för dyrt och komplicerat att få igenom dagens processer.

Rock såg ingen motsägelse mellan pillret och sin tro. Pillret förlängde ju de säkra perioderna i kvinnans cykel, något som kyrkan redan godkänt för barnbegränsning. Den inställningen stöddes av en majoritet av kyrkans teologer och kardinaler, ändå valde påve Paulus VI att ställa sig på minoritetens sida i encyklikan "Humanae vitae". Det skapade en djup kontrovers inom kyrkan, inte minst i USA där 16 procent av alla katolska kvinnor redan använde pillret.

Fler än 100 miljoner kvinnor världen över använder i dag p-piller. FOTO: CLAUDIO BRESCIANI/PICA

Även i Sverige var frågan om barnbegränsning kontroversiell. Riksdagen hade 1910 infört ett förbud mot information kring preventivmedel, något som RFSU och dess grundare Elise "Ottar" Ottesen-Jensen kämpade för att avskaffa. Gunnar och Alva Myrdal hade med sin bok "Kris i befolkningsfrågan" (1934) vänt uppfattningarna i samhället om barnbegränsning.

Helt fri abort infördes först 1975 i Sverige, och många plågades av rädslan för ofrivillig graviditet. När p-pillret kom till Sverige således det till en början illegalt. Debatten kring godkännandet mötte motstånd från konservativt håll, men även neurosedynskandalen från 1961 fanns i färskt minne. Var p-pillret en dold fara, precis som det påstått ofarliga sömnmedlet?

Medicinalstyrelsen godkände slutligen försäljningen år 1964. "Bebispillret", som det kallades, blev en försäljningsframgång med 20 000 användare första året och mer än en halv miljon innan årtiondet var slut.

Men rädslan för en ny neurosedynskandal fanns kvar. Östrogenhalterna i de första pillren var mycket högre än i dagens, och rapporter kom in om blodproppar, humörsvängningar och minskad sexlust. Svensk forskning spelade, med sin tillgång till vårdens välutvecklade register, en viktig roll i att spåra biverkningarna till de höga halterna, och visade att kvinnor med blodgrupp A hade lättare att få blodpropp av östrogenet. På 80-talet utvecklades de moderna p-pillren med lägre östrogendos.

Elaine Tyler May skriver i sin bok *Ame-* [illegible] *and Liberation* (Basic Books 2010, 224 s.) att de stora sociala förändringarna kom i kombination med kvinnorörelsens framgångar, annars skulle p-pillret bara ha varit ännu ett preventivmedel i mängden. Många ogifta kvinnor var tveksamma. Pillret signalerade att den som tog det planerade att ha sexuellt umgänge. Den som inte tog det öppet kunde fortfarande anse sig vara dygdig, men råka bli förförd av stundens hetta. Det var först genom den spridda acceptansen hos gifta kvinnor som p-pillret slog igenom på allvar hos de ogifta. I slutet av rekordåren var arbetslösheten så låg att det inte fanns tillräckligt många män att anställa. När kvinnorna kunde planera sitt barnafödande kom deras slutgiltiga genombrott på arbetsmarknaden.

Många var rädda för sexuell anarki, men verkligheten blev annorlunda. Allmänhetens attityder till otrohet har i många länder blivit mer negativ och 2007 uppgav hela 93 procent i en opinionsundersökning från Pew Center att trohet var mycket viktigt. En del av förklaringen är att skilsmässor har blivit lättare att genomdriva, så man behöver inte hoppa över skaklarna bara för att man är fast i en dålig relation. Initiativet till två tredjedelar av alla skilsmässor tas av kvinnor.

En manlig motsvarighet till p-pillret har varit föremål för forskning ända sedan det kvinnliga togs fram. Men det har varit svårare att minska mannens koncentration av könshormonet testosteron, och påverka den dagliga spermieproduktionen, än att stoppa kvinnans ägglossning var fjärde vecka. När testosteronet sänks kan männen tappa sin lust och få erektionsproblem. Testosteron kan ges i injektioner var tionde till tolfte vecka, för att komplettera, men med biverkningar som depressioner och aggressivitet.

Befolkningsexplosionen i världen debatterades intensivt under 60- och 70-talen. Kina inledde en hårdhänt enbarnspolitik och sju miljoner människor i Indien tvångssteriliserades av myndigheterna. Det fanns en oro att p-pillret skulle göras obligatoriskt. Skulle en sådan politik sedan kunna sprida sig även till i-länderna, där socialbidrag för ensamstående kvinnor kopplades till bruk av p-piller?

Det är av stor betydelse att fler barn överlever sina första år. Då behöver inte [illegible] v. Det var attityderna till familjelivet som började förändras först, och där hjälpte det nya preparatet till att uppnå de nya mål kvinnor satte för sina liv.

Ett exempel är utvecklingen i Thailand sedan 60-talet. Kvinnors läs- och skrivkunnighet har nu ökat till 90 procent, och de utgör hälften av arbetsstyrkan. Barnafödandet har fallit från 6 barn per kvinna till 1,64 barn i dag. Under samma tid ökade BNP per capita från 1 000 dollar till 8 000 dollar i dag. Den inkomst, de investeringar och den konsumtion som människor försakar när de väljer att föda och uppfostra barn är betydande. Länsförsäkringar beräknade år 2008 kostnaden för ett barn till närmare en miljon kronor från 0 till 18 års ålder, och den siffran kan förstås inte täcka alla indirekta kostnader. I moderna välfärdssamhällen är barnafödande inte en investering för framtiden på samma sätt som i den fattiga delen av världen.

Många länder ser nu en förändrad åldersstruktur, där allt färre yrkesarbetande skall försörja allt fler åldringar. Överbefolkningens faror verkar kunna undvikas. De problematiska frågorna blir under vilka förhållanden en majoritet av världens barn kommer att växa upp, och hur de rikare länderna skall klara sin befolkningsstruktur. Den utökade arbetskraften av kvinnornas steg från hemmet till förvärvsarbetet har mattats av. De kvinnor som har kunnat dra fördel av tillgången på preventivmedel har blivit stora vinnare. Då de kan välja när, och om, de vill skaffa barn har de fått större möjligheter yrkesmässigt, socialt och intellektuellt. Kritik har väckts också mot att kvinnor bedöms efter manliga normer på alla områden.

Trots intensiv forskning är inte alla effekter av långvarigt bruk fullt kända, pillret är fortfarande ett trubbigt medel som påverkar mycket av kvinnans kropp. Det är både positivt och negativt, nyligen upptäcktes att risken för vissa sorters cancer minskar hos långvariga brukare.

P-pillret är en duk som många målar upp sina förhoppningar och farhågor på, inte minst därför att det lanserades under en period av intensiva sociala förändringar. I många fall verkar de etiska debatterna om reproduktionsteknik handla mindre om grundläggande värderingar och mer om oro inför sociala förändringar. 60-talet innehöll så många brytpunkter i samhällslivet, arbetslivet och i könsrollerna, att p-pillret blev en praktisk symbol.

Den sista paradoxen är att p-pillret var det första läkemedlet som skapades för att användas regelbundet av friska människor, för att förhindra ett naturligt tillstånd. Läkemedelsutveckling handlar alltmer om att spränga barriären mellan å ena sidan botande medicin, å andra sidan förebyggande och förbättrande. P-pillret pekar på att fler förändringar av samhället, ekonomin och synen på den mänskliga kroppen står för dörren.

Waldemar Ingdahl är vetenskaps- och kulturskribent.

svd.se

Läs även: Merete Mazzarella, "Pillret som nådde ut till alla kvinnor" (17/6 2001).
» **svd.se/understrecket**

Refererad av Svante Säwén, Länstidningen Östersund, 25 juni 2010

Digitaliserat originaluppslag - bildbaserad reproduktion

Tiden mogen att begrava kreditkortet?

2011-07-08 | Under strecket

Tiden mogen att begrava kreditkortet?

KONTANTLÖST Det uppfanns som ett sätt att betala en middag. I dag kan kreditkortet användas till det mesta. I 50 år har det ökat smidigheten i svenskarnas konsumerande, liksom bidragit starkt till benägenheten att skuldsätta sig.

På en affärsmiddag i New York 1949 upptäckte Frank McNamara, chefen för kreditbolaget Hamilton Credit Corporation, att han hade glömt sin plånbok hemma. Genom att be kyparen skicka räkningen till adressen på sitt visitkort lyckades han komma undan pinsamheten att tvingas diska av notan. Händelsen gav honom idén att det borde finnas ett alternativ till kontanter. När han året därpå återvände till Major's Cabin Grill betalade han notan med ett kort av papper. Det var den första kreditkortstransaktionen, och startskottet för Diners Club-kortet.

Fram till dess hade folk betalat kontant. Det sågs som skamligt att "handla på kritа". Några enskilda butiker, hotell och bensinstationer erbjöd betalkort och krediter till sina mest värdefulla kunder, men de var krångliga att använda och bundna till utgivaren.

Ett år senare fanns det redan 20 000 innehavare av Diners Club, främst handelsresanden som använde kortet på restauranger, som namnet antyder. Tekniskt sett var det ett betalkort, med räkningar som betalades i sin helhet vid varje månads slut.

Efterfrågan på betalkorten ökade med inflyttningen till städerna och masstillverkningen av konsumtionsvaror. Framgången ledde till att resechecksbolaget American Express lanserade sitt kort 1958, då de också introducerade kontokrediten. Kortinnehavaren behövde inte betala sin faktura i sin helhet, utan kunde ta den som en skuld. Samma år introducerade Bank of America det första allmänt gångbara kreditkortet, Bank Americard. Hindret för bankverksamhet över delstatsgränserna löste Bank of America genom att licensiera kortet till andra banker. Verksamheten växte och knoppades 1976 av som Visa.

Ett av de svåraste hindren för genomslaget var bristen på information för att bedöma kreditvärdigheten hos en konsument. Datoriseringen, samt nya metoder för att analysera konsumtionen, sporrade fram en boom i branschen på 80-talet.

Det första svenska kreditkortet kom för 50 år sedan. Det så kallade Köpkortet utgavs av affärsbankerna, och gällde bara inom landet. Fyra år senare startade Skandinaviska banken i förening med andra kortutfärdande banker i Europa kortet Eurocard. För att få tillgång till världsmarknaden allierade sig Eurocard 1968 med sin amerikanska motsvarighet Mastercharge, det som tio år senare skulle bli Mastercard. I dag har Sverige näst högst antal kortbetalningar per person i EU, efter Finland. De svenska kreditkorten har sugits upp i de internationella, Eurocard ingår sedan 1985 i Mastercards nätverk och sedan 2007 finns inte Köpkortet längre. I dag är 80 procent av alla utgivna kort betalkort medan 20 procent är kreditkort.

Riksbanken har beräknat den samhällsekonomiska kostnaden för varje kontantköp till 4,60 kronor. Ett kortköp kostar i snitt 3 kronor, och är mer stöldsäkert. Ifjol förbjöds handlarna att ta ut extra avgifter av de kunder som handlar med kort. Ett köp med ett vanligt betalkort kostar affärsinnehavaren 68 öre per betalning, för ett kreditkort läggs dessutom 1,2 procent av köpsumman på denna avgift. Branschorganisationen Svensk Handel var kritisk till lagen, och menade att handlarna skulle kompensera sig för bankernas avgifter med prishöjningar. Lagen är fördelaktig för bankerna som tjänar på att minska sin kostsamma kontanthantering, samtidigt som både kunderna och försäljarna betalar kortavgifter. Bankernas inkomster från kortköp uppskattas till cirka 7,5 miljarder kronor per år.

Visa och Mastercard kopplade ihop mellanhänder och kortutgivare till ett internationellt nätverk för att upprätta grundläggande regler. Genom att centralisera verksamheten bekämpades de kortbedrägerier och oseriösa marknadsföringsmetoder som plågade branschen fram till 70-talet. De tog också fram säkerhetsstandarden PCI DSS som alla säljföretag, inlösare och tredje parter måste uppfylla. Nackdelen är att standarden är komplicerad och dyr att införa, då den omfattar ansvaret för all hantering av kvitton och åtkomst till kortinformationen. På korten står känslig information som namn, kortnummer och utgångsdatum synlig, vilken måste ges ut till handlaren.

Diners Club-kortet var först. Det var främst handelsresande som använde kortet för att betala på restauranger.

Kreditkort är en form av lån utan säkerhet. Trots risken för utgivaren är de bästa kunderna just de som låter lånet förfalla, och därmed får betala dröjsmålsräntor och förseningsavgifter. Dessa avgifter lägger emellertid inte användarna någon större vikt vid, har juridikprofessorn Oren Bar-Gill vid New York University konstaterat. I stället är det bonusprogrammen och belöningarna som avgör vilket kort man väljer. Dessutom upplevs kreditkort av många inte som riktiga pengar: i ett experiment har man kunnat visa att vissa är beredda att betala dubbelt mer för samma vara om betalningen sker med kreditkort i stället för kontanter.

I en annan studie, av ekonomerna Haiyan Shui och Lawrence Ausubel, erbjöds en testpanel ett kort med en ränta på 4,9 procent under ett halvår och ett annat kort med 7,9 procents ränta på ett år. På båda korten höjdes räntan efter en viss tid till 16 procent. De flesta av försökspersonerna valde kortet med den initialt lägre räntan, trots att det medförde en högre total räntekostnad.

Enligt Franco Modiglianis livscykelhypotes, för vilken han 1985 tilldelades Ekonomipriset till Alfred Nobels minne, bygger individer upp välstånd under sitt yrkesverksamma liv för att konsumera besparingarna under sin egen ålderdom, inte för att föra dem vidare till sina efterkommande. Teorin hjälpte till att förklara de olika takterna av sparande i samhällen med yngre och äldre befolkningar och har visat sig användbar för att förutsäga framtida effekter av olika pensionsplaner. Problemet är att skuldsättningen har gjort det svårare att passa ihop sparande och konsumtion över livscykeln.

Det genomsnittliga amerikanska hushållet har runt 110 000 kronor i kreditkortsskulder, mot 5 000 kronor för svenska hushåll enligt SCB. I mars 2010 var 167 000 svenskar över 16 år registrerade hos Kronofogdemyndigheten.

Det finns en lockelse i att skuldsätta sig, det ger ekonomiska möjligheter att kunna konsumera trots stagnerande reallöner. För skuldsatta är det viktigt att ha den stabila inkomst som den fasta anställningen ger. Det är på tvärs med trenderna i arbetslivet, som går mot flexibla och tidsbegränsade anställningar. Tillfälliga inkomstminskningar kan i värsta fall leda till livslånga ekonomiska problem, och kan minska riskvilligheten för att vidareutbilda sig eller starta företag.

Kreditkortsanvändandet har på senare tid minskat världen över, i takt med skuldsättningens andel av inkomsten. I USA består nästan all skuldminskning av att kortinnehavarna inte längre betalar sina skulder, vilket tvingar utgivarna att skriva av lånet med personliga konkurser och utmätta hus som följd.

Barack Obama införde 2009 en lag med restriktioner för räntehöjningar, som gjorde gällande att introduktionsräntor inte får ändras de första sex månaderna efter att ett nytt kort öppnats, krav på information om hur lång tid det tar att betala av skulderna om endast lägsta möjliga betalning görs per månad, samt ett 45-dagars varsel innan kortutgivaren kan göra stora förändringar i villkoren.

I Sverige ställer den nya konsumentkreditlagen sedan den 1 januari krav på att den effektiva räntan alltid ska anges. Kreditgivaren är också skyldig att förklara vilken kredittyp som är lämplig i det enskilda fallet samt ge förklaringar kring de kostnader som krediten medför.

De nya lagarna gör det svårare för utgivarna att skifta villkoren, och avtalen blir tydligare. En negativ konsekvens är att mindre solida låntagare inte får tillgång till det formella kreditsystemet. Lån från närstående, pantbanker och lånehajar är mindre effektiva och kan leda till omfattande problem.

Kreditkorten har fått en central roll i det finansiella systemet. Nya lagar kan skära av alla möjligheter till transaktioner för hela branscher. Kontokortsföretagen utsätts därför för politiska påtryckningar som vill styra hur konsumenterna använder sina pengar. George W Bush förbjöd år 2006 kreditkortsföretagen att dra in spelförluster från vadslagning på internet, vilket effektivt slog undan benen för nätspelsbranschen i USA.

Visa och Mastercard har som policy att undvika all illegal verksamhet. Efter fjolårets hot av senator Joe Lieberman om lagstiftning stoppades alla betalningar till Wikileaks. "Visa-gate" ledde till hämndaktioner från datahackers, men allvarligare var effekterna på förtroendet för kontantlösa betalningar. Säkerhet, trygghet och pålitlighet har varit huvudargumenten för att gå ifrån kontanthanteringen. Om politiska påtryckningar kan påverka användningen finns inte samma säkerhet som med anonyma kontanter.

Både Ryssland och Kina vill skapa nationella betalkortssystem för att göra sin finansiella infrastruktur oberoende av de amerikanska företagen. Enligt dokument läckta på Wikileaks var det just det som gav företagen incitament att stänga av betalningarna. Obama lobbade för att Visa och Mastercard inte skulle stängas ute från det nya ryska systemet.

Kreditkorten har blivit en försäkring att kunder kan betala för till exempel hotell, biluthyrning och sjukhus. Bankomatkorten försvinner och kopplas till kreditkort. Då EU:s betalningsstandard SEPA i år ersätter de nationella systemen, så ökar beroendet av de stora kreditkortsföretagen.

I april stal hackers personlig information för hundra miljoner användare från Sony Playstation Network. Enligt Sony hade tio miljoner användare sina kreditkortsuppgifter på servern där dataintrånget skedde.

Med säkerhetsstandarden PCI DSS har både kortinnehavare och handlarna fått ett ökat ansvar. För kortägaren är signatur som bevis nu utbytt mot en PIN-kod, och för handlaren innebär PCI DSS omfattande kostnader. Det finns en lockelse att ett företag väljer att riskera betala de straffavgifter som följer vid intrång, om de är lägre än kostnaden för att uppdatera sina system och rutiner enligt samtliga krav i PCI DSS.

Avsikten var att det kontantlösa samhället skulle vara säkrare. Problemet ligger i att satsa allt på ett kort, som säkerhetsexperten Jim Harper beskriver i sin bok "Identity crisis" (2006). Kreditkortet är ett in blanco lån, en skuldsättning, och tänktes inte fram som ryggrad för det kontantlösa samhället.

Avgifterna avsåg en viktig tjänst på 50-talet, då logistiken för att knyta ihop köpare och säljare var komplicerad. Nu är butikerna inte säkra på kostnaden för en transaktion. Mastercard hade 1991 fyra sorters avgifter på högst 2,08 procent av köpesumman, i dag finns det 243 avgifter på högst 3 procent av köpet.

Osäkerheten och avgifterna har skapat en efterfrågan på nya betalningssystem. De måste övervinna tekniska trösklar, stora investeringar i den finansiella infrastrukturen, få tillräckligt många parter att enas, och ett byte behöver inte bli billigare för konsumenten.

Mobilnätet och internet är de två infrastrukturer som kan konkurrera. På internet har alternativ som Twitpay och Paypal redan påverkat betalningsvanorna. Undersökningsföretaget Javelin uppskattar att 20 procent av alla transaktioner på nätet nu sker med andra betalsystem, till år 2013 spår man 30 procent. Tjänsten Zong gör det möjligt att betala med mobilen, kostnaden för köpet kommer på mobilräkningen. Teleoperatörer har också introducerat förbetalda betalkort, vilket påminner om Mint-kortet som introducerades i Sverige för tio år sedan. Infrastrukturen kan vara mogen för ett skifte.

Waldemar Ingdahl är vetenskaps- och kulturskribent.

svd.se

Läs även "Shoppingvägen till frihet och demokrati" (12/4 2003) av Kim Salomon.
» svd.se/understrecket

Digitaliserat originaluppslag - bildbaserad reproduktion

Svensk antibiotikapolitik är populistisk

2012-07-11 | Brännpunkt

WEBBPUBLICERING I SVENSKA DAGBLADETS ARKIV

Originaltexten ingår inte som fullständig avskrift i detta utkast.

Öppna SvD:s webbpublicering via länken nedan.

INNEHÅLL I KORTHET

Policykritik om antibiotikaresistens och läkemedelsutveckling.

Argumenterar för att frågor om innovation, forskning och reglering

också behöver ingå i den antibiotikapolitiska diskussionen.

ÖPPNA ARTIKELN PÅ SVD.SE →

Redaktionell sammanfattning. Fulltext finns hos utgivaren.

Mindre antibiotika bör inte vara ett självändamål

2012-07-20 | Brännpunkt · slutreplik

WEBBPUBLICERING I SVENSKA DAGBLADETS ARKIV

Originaltexten ingår inte som fullständig avskrift i detta utkast.

Öppna SvD:s webbpublicering via länken nedan.

INNEHÅLL I KORTHET

Slutreplik i en debatt om antibiotikaanvändning och resistens. Diskuterar målstyrning, läkarens bedömningar och den avvägning som behövs mellan resistensbekämpning och patientnytta.

ÖPPNA ARTIKELN PÅ SVD.SE →

Redaktionell sammanfattning. Fulltext finns hos utgivaren.

Snart kan du ha en fabrik i vardagsrummet

2013-02-20 | Under strecket

UNDER STRECKET SEDAN 1918

Redaktör Ludvig Hertzberg
e-post understrecket@svd.se

SvD onsdag 20 februari 2013 9

Snart kan du ha en fabrik i vardagsrummet

HÅRDVARA Med tredimensionella skrivare kan produktionen av många varor komma att flytta in i våra hem. Vilka konsekvenser det skulle få för tillverkningsindustrin och samhället i stort utreder it-gurun Chris Anderson i sin nya bok.

Den grekiska mytologin var ymnighetshornet en symbol för rikedom och överflöd. Hornet kom från Amalthea, geten som gav den nyfödde guden Zeus mjölk då han gömdes av nymfer från sin far Kronos. Som tack bröt han av ett av getens horn och gav det till nymferna. Det ihåliga hornet flödade över med vadhelst för rikedomar som nymferna önskade sig.

Tekniken har skapat en motsvarighet till antikens ymnighetshorn. Det är möjligt att framställa tyger, leksaker, biltillbehör, flygplansdelar, elektronik, tårtor, huvudvärkstabletter och käkproteser med en och samma maskin. Det är 3D-skrivaren, en teknik som gradvis vuxit fram de senaste tjugo åren och som nu börjar bli tillräckligt billig och effektiv för att användas i större skala; för enklare modeller har kostnaden sjunkit till omkring 5 000 kronor.

Vad bygger 3D-skrivarens teknik på? En vanlig pappersskrivare trycker som bekant ut bläck på ett ark i ett tvådimensionellt mönster som formar text och bilder. 3D-skrivare trycker däremot ut exempelvis pulver eller vätska på en yta och formar föremålet i lager på lager från förlagan på datorn. Skrivhuvudet rör sig på skenor inuti skrivaren efter x-, y- och z-axlarna. Andra använder en laser för att härda lager av vätska eller skära ut konturer ur ett råmaterial. Det går att skriva ut delar till en flöjt, såväl som att spritsa ut en sushimåltid. Forskare diskuterar möjligheten att skriva ut mänskliga organ genom att spruta stamceller för att växa över en matris.

Inom verkstadsindustrin har produktionen sedan länge styrts av så kallade CNC-system. Dessa datasystem styr svarvar, fräsar och laserskärare. 3D-skrivaren arbetar efter samma princip med ett mjukvaruprogram som styr hur den arbetar.

Den nya teknikens genomslag skildras i *Chris Andersons* nya bok *Makers: The new industrial revolution* (Crown Business, 272:s). Som tidigare redaktör på Wired, livsstilsmagasinet för den digitala eran, har Anderson ett rykte av att kunna fånga upp och skildra när en ny teknik precis bryter igenom i det allmänna medvetandet. I "Long tail" (2006) beskrev han hur internet gör allt tillgängligt för försäljning och skapar nischmarknader för även smala och udda varor. I "Free" (2009) skrev han om hur ekonomin omvandlas av internets gratiskultur. De tre böckerna skildrar från olika utgångspunkter hur världen håller på att anpassa sig till nätets logik.

"Makers" har ett historiskt perspektiv. James Hargreaves uppfinning Spinning Jenny startade industrialismen på 1700-talet, och Anderson ser likheter med nutiden. Maskinen kunde spinna så mycket som 100 trådar samtidigt och effektiviserade trådtillverkningen i liten skala, på ett sätt liknande 3D-skrivaren. Ångmaskinerna skulle senare samla kraftfulla maskiner på en plats för att få skalfördelar i fabrikerna.

Anderson tar upp hur laserskrivaren och ständigt förbättrad mjukvara förändrade tryckeribranschen. Stora anläggningar och komplicerade transportsystem behövdes inte längre för att frakta papper. Ett hemmatryckeri räckte till för att klara mångas behov.

Andersons teknikhistoria är förenklad. Förutom den teknik som skildras i boken spelar formgivning en viktig roll för tillverkningen. När fabriker startades under industrialismens intåg var fabriksarbetare ofta hantverkare i botten. Hantverkaren styrde hela kedjan från utformning till försäljning. I fabriken delades arbetet upp genom att varje enskild uppgift standardiserades och specialiserades. Arbetaren kunde inte utforma, färdigställa och sälja varan i sin helhet, utan fick bara ansvar för en liten del.

Denna utveckling födde även behovet av särskilda formgivare, som skapade instruktioner för fabriksarbetarna, vilket arkitekten Adrian Forty redovisade i sin uppmärksammade "Objects of desire: Design and society since 1750" (1992). Formgivningen gav enhetlighet genom att ett ursprungligt mönster kunde kopieras i stor skala. Idén bakom formgivningen, mönstret, fick ett eget värde när kunder kunde välja från en katalog och vara säkra på att varan höll beskrivet utseende och kvalitet.

Den moderna tekniken är inneslutenen, expertstyrd och svår att påverka för användaren. Den är inte konstruerad för att gå att reparera eller anpassas till användarens önskemål. "Gör-det-själv"-rörelsen har länge funnits som en reaktion bland hemmafixare, hackare och hobbyentusiaster mot det massproducerade. Anderson slår ihop dessa grupper med forskare, designers och entreprenörer till en global subkultur, "the makers", "en gemenskap för allt mellan broderi till robotik" för att citera Dale Dougherty, redaktör för Make Magazine. Det speglar bredden i denna "gör-det-tillsammans"-rörelse som ofta arbetar med gemensamt ägda skrivare i en så kallad "makerspace".

Neil Gershenfeld, professor vid MIT:s Center for Bits and Atoms, skrev år 2005 boken "Fab: The coming revolution on your desktop – from personal computers to personal fabrication". Där pekar Gershenfeld ut det som fortfarande saknas för att 3D-skrivaren ska kunna få ett genombrott, en "killer app", en tillämpning som gör att många köper hårdvaran. Som "Visicalc", det första kalkylbladsprogrammet till Apple II, som 1979 gjorde persondatorn attraktiv för fler än de specialintresserade. "Visicalc" blev ett populärt affärsverktyg för börsmäklare vilket i sin tur fick IBM intresserat av persondatormarknaden. Minidatorerna som fanns på MIT före genombrottet visade visserligen teknikens potential, men de ansågs vara för dyra och sakna värdefulla tillämpningar.

Modern tillverkning är beroende av avancerade material med svårbearbetade egenskaper. Dagens 3D-skrivare kan främst arbeta med mjuka och formbara material. Föremål gjorda i mer än ett material är svåra att skriva ut. Upplösningen och kvaliteten på 3D-skrivarna behöver förbättras för industriellt bruk. Det behövs en hel del förhandskunskaper för att kunna utforma mer avancerad teknik. Datorassisterad design och användarvänlig teknik sänker trösklar för användaren, men ersätter inte kunskap.

Det som talar för Andersons framtidsvision är att 3D-skrivaren verkar passa in i en större trend av förändringar beträffande hur saker tillverkas. Genom att minska behovet av fabriker och transporter reducerar 3D-skrivaren – precis som datorn och internet – behovet av mellanhänder. Med designprogram kan användaren omvandla sina idéer till ritningar. Program och utrustning kan användas i befintligt skick och behöver inte specialanpassas.

Entreprenörskap brukade vara något de redan ekonomiskt oberoende kunde satsa på. Anderson tar sin morfar, en till USA utvandrad schweizisk ingenjör, som exempel. Denne var en skicklig uppfinnare men inte lika begåvad i affärer, och hade svårt att få kapital för att förverkliga sina idéer. Nu går det att få råd och hjälp från gemenskaper på internet, gräsrotsfinansiering genom sajter som Kickstarter medan potentiella kunder lätt kan nås över hela världen.

Det blir samtidigt allt vanligare med nätcentrerade samarbeten som låter kunden vara inblandad i produktionen, vilket öppnar för att kunna tillverka lägre volymer med högre marginal. Framtidsforskaren Alvin Toffler, vars inflytande på Anderson är tydligt, påtalade för mer än 30 år sedan i "Den tredje vågen" att "prosumenter", aktiva konsumenter, skulle delta i design och produktion. Många små tillverkare anställer lokalt och verkar tillsammans i sammankopplade grupper globalt.

Tillverkare använder redan 3D-skrivare för att göra prototyper, eftersom det är billigare och mer flexibelt än att skaffa sig utrustning för att producera bara ett objekt. Linjetillverkningen kan från första början genom förmedlingar produceras i länder med ett bättre kostnadsläge.

Masstillverkningens volymer når emellertid inte dagens 3D-skrivare upp till. I dag finns nischmarknader som tillverkar extrautrustning och reservdelar till existerande varor. På så sätt gör varor från 3D-skrivare redan ett avtryck i samhället.

Pebble Smart Watch är en klocka som kan kopplas ihop med en smarttelefon och köra appar. Klockan har utformats och skrivits ut av ett mindre företag, som hann före en liknande produkt från elektronikjätten Sony.

I USA ville sajten Wikiweapon lägga upp ett automatvapen som vem som helst kunde skriva ut, vilket har gett upphov till debatt som påminner om den diskussion som fördes när internet var ungt, om att terrorister skulle kunna hitta ritningar för kärnvapen på nätet.

Atomer och bitar är långt mer sammankopplade än tidigare och upphovsrättsfrågan runt 3D-skrivarna kan bli lika infekterad som debatten kring fildelning av musik, film och programvara. På internet finns det redan ritningar och mönster upplagda för hemmets 3D-skrivare. Kommer tillverkningsindustrin att reagera genom att försöka hitta nya affärsmodeller eller kommer den att kräva en starkare patentlagstiftning som skydd?

Globaliseringen handlade tidigare om att stora företag flyttade runt sin tillverkning dit det var billigast, teknik och frihandel skulle övervinna kulturella hinder och geografins begränsningar. Men de stigande priserna på energi och den ekonomiska nedgången sätter press på sköra produktionsfilosofier som "Lean production" (en vidareutveckling av taylorismen och fordismen) och resurshanteringar som "Just in time" (JIT). Transportkedjorna är sårbara för störningar. Kraven på precision och effektivitet i tillverkningen betyder att fler industrirobotar anskaffas. Fler robotar gör att löneläget inte betyder så mycket, och då är det lika bra att investera i länder där det redan finns god infrastruktur och stora marknader.

Antalet arbetstillfällen inom produktionen minskar inte, men arbetet vid löpande band kräver en alltmer kvalificerad yrkesutbildning, vilket försämrar konkurrenskraften för lågavlönade och lågproduktiva arbetare. Det öppnar för många mindre tillverkningsföretag i 3D-skrivarnas spår och där arbetskraftens relativa utbildningsnivå inte behöver vara så hög.

Vinsterna för miljön kan bli stora, som forskare vid Cornell-universitetets "Creative machine lab" visat, genom att minska svinn, mängden transporter och genom rationell paketering. Utskrift sparar material. Från ett fast material skär man bara ut den mängd som behövs för att forma delen i fråga. Tryckta delar kan också göras lättare än smidda delar.

Enligt Chris Anderson kommer en omvälvning av tillverkningsindustrin troligen att ske inom en snar framtid. Frågan är om "mejkarnas" subkultur kommer att bli lika inflytelserik som informationsteknikens hackare på sin tid.

I dag finns en pappersskrivare i de flesta hemmen, vilket professionella tryckerier konkurrerar mot genom att erbjuda högre kvalitet och möjlighet till större kvantiteter. En liknande utveckling kanske väntar 3D-skrivaren.

I utvecklingsländer där tillgången på reservdelar är osäker kan 3D-skrivaren fylla ett viktigt tomrum och ge arbetstillfällen. I Indien har till exempel reservdelar till traktorer tillverkats med hjälp av 3D-skrivare i lokala sammanslutningar.

Grundtanken i boken är god, det finns en möjlighet med 3D-skrivaren som kan bli skalbar och dra nytta av nischmarknader då efterfrågan alltmer individualiseras. Enligt Anderson utgör de tjänster som erbjuds på nätet i dag inte ens 20 procent av USA:s BNP. Den andelen kan komma att växa i takt med att produktionen digitaliseras. Men om 3D-skrivaren blir ett ymnighetshorn eller en Pandoras ask återstår att se.

Waldemar Ingdahl är vetenskaps- och kulturskribent.

svd.se

Läs även "Att hämta hem drängen svårare än man kan tro" av Thomas Steinfeld (14/1 2013).

» svd.se/understrecket

Digitaliserat originaluppslag - bildbaserad reproduktion

Sverige kan lära av Israels migrationspolitik

2013-08-23 | Brännpunkt

WEBBPUBLICERING I SVENSKA DAGBLADETS ARKIV

Originaltexten ingår inte som fullständig avskrift i detta utkast.

Öppna SvD:s webbpublicering via länken nedan.

INNEHÅLL I KORTHET

Jämförande policydebatt om migration, integration och arbetsmarknad.

Diskuterar betydelsen av institutioner, välfärdssystem

och skilda förutsättningar för integration.

ÖPPNA ARTIKELN PÅ SVD.SE →

Redaktionell sammanfattning. Fulltext finns hos utgivaren.

Israel har fått öknen att blomma

2013-09-20 | Brännpunkt · replik

WEBBPUBLICERING I SVENSKA DAGBLADETS ARKIV

Originaltexten ingår inte som fullständig avskrift i detta utkast.

Öppna SvD:s webbpublicering via länken nedan.

INNEHÅLL I KORTHET

Replik i SvD:s debatt om jämförelser med israelisk integrationspolitik. Bemöter invändningar mot internationella jämförelser och diskuterar vad som kan och inte kan överföras mellan länder.

ÖPPNA ARTIKELN PÅ SVD.SE →

Redaktionell sammanfattning. Fulltext finns hos utgivaren.

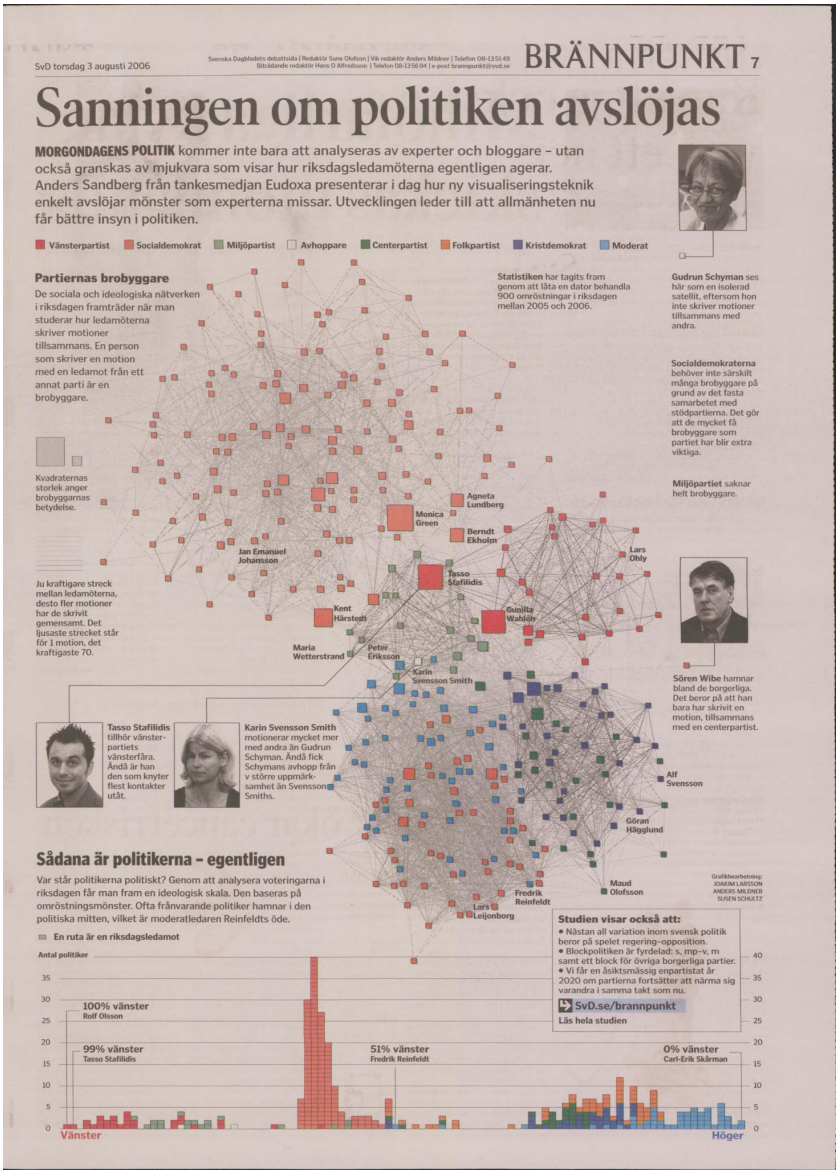
Redaktionellt samarbete

Sanningen om politiken avslöjas

3 augusti 2006 | Brännpunkt | Anders Sandberg (angiven skribent)

Waldemar Ingdahls insats:

Research, redaktionell utformning och kontakter med redaktören Anders Mildner.

SvD torsdag 3 augusti 2006

BRÄNNPUNKT 7

Sanningen om politiken avslöjas

MORGONDAGENS POLITIK kommer inte bara att analyseras av experter och bloggare – utan också granskas av mjukvara som visar hur riksdagsledamöterna egentligen agerar. Anders Sandberg från tankesmedjan Eudoxa presenterar i dag hur ny visualiseringsteknik enkelt avslöjar mönster som experterna missar. Utvecklingen leder till att allmänheten nu får bättre insyn i politiken.

Vänsterpartist Socialdemokrat Miljöpartist Avhoppare Centerpartist Folkpartist Kristdemokrat Moderat

Partiernas brobyggare

De sociala och ideologiska nätverken i riksdagen framträder när man studerar hur ledamöterna skriver motioner tillsammans. En person som skriver en motion med en ledamot från ett annat parti är en brobyggare.

Kvadraternas storlek anger brobyggarnas betydelse.

Ju kraftigare streck mellan ledamöterna, desto fler motioner har de skrivit gemensamt. Det ljusaste strecket står för 1 motion, det kraftigaste 70.

Statistiken har tagits fram genom att låta en dator behandla 900 omröstningar i riksdagen mellan 2005 och 2006.

Gudrun Schyman ses här som en isolerad satellit, eftersom hon inte skriver motioner tillsammans med andra.

Socialdemokraterna behöver inte särskilt många brobyggare på grund av det fasta samarbetet med stödpartierna. Det gör att de mycket få brobyggare som partiet har blir extra viktiga.

Miljöpartiet saknar helt brobyggare.

Agneta Lundberg, Monica Green, Berndt Ekholm, Jan Emanuel Johansson, Lars Ohly, Tasso Stafilidis, Kent Härstedt, Bamilla Wahlöm, Maria Wetterstrand, Peter Eriksson, Karin Svensson Smith, Alf Svensson, Göran Hägglund, Maud Olofsson, Fredrik Reinfeldt, Lars Leijonborg

Sören Wibe hamnar bland de borgerliga. Det beror på att han bara har skrivit en motion, tillsammans med en centerpartist.

Tasso Stafilidis tillhör vänsterpartiets vänsterfåra. Ändå är han den som knyter flest kontakter utåt.

Karin Svensson Smith motionerar mycket mer med andra än Gudrun Schyman. Ändå fick Schymans avhopp från v större uppmärksamhet än Svensson Smiths.

Sådana är politikerna – egentligen

Var står politikerna politiskt? Genom att analysera voteringarna i riksdagen får man fram en ideologisk skala. Den baseras på omröstningsmönster. Ofta frånvarande politiker hamnar i den politiska mitten, vilket är moderatledaren Reinfeldts öde.

En ruta är en riksdagsledamot

Antal politiker

100% vänster
Rolf Olsson

99% vänster
Tasso Stafilidis

51% vänster
Fredrik Reinfeldt

0% vänster
Carl-Erik Skärman

Vänster Höger

Grafikbearbetning: JOAKIM LARSSON, ANDERS MILDNER, SUSEN SCHULTZ

Studien visar också att:

- Nästan all variation inom svensk politik beror på spelet regering–opposition.
- Blockpolitiken är fyrdelad: s, mp–v, m samt ett block för övriga borgerliga partier.
- Vi får en åsiktsmässig enpartistat år 2020 om partierna fortsätter att närma sig varandra i samma takt som nu.

SvD.se/brannpunkt
Läs hela studien

Redaktionellt genomslag

Fem SvD-omnämnanden och en hänvisning i LTZ. Inte egna artiklar.

2002-03-09

De galna åren

SvD Ledare · Timbroskriften Som egenmäktiga gudar

Läs publiceringen ↗

2006-11-10

Förebilden Fuglesang trots allt viktig

SvD Rymdenbloggen · diskussion om artikel i Neo

Läs publiceringen ↗

2006-11-14

Debatt om rymden i radion

SvD Rymdenbloggen · radiodebatt i P4 Extra

Läs publiceringen ↗

2010-02-24

Sverige klättrar i äganderättsindex

SvD Ledarbloggen · Eudoxa / äganderättsindex

Läs publiceringen ↗

2010-06-25

50 år av sexuell frihet har förändrat villkoren

Länstidningen Östersund · Svante Säwén hänvisar till SvD 23 juni 2010

Läs publiceringen ↗

2011-05-03

Hur gör djur? Pingvinattackens efterspel

SvD Ledarbloggen · hänvisning till Voltaire-artikel

Läs publiceringen ↗

Om portföljen

Urvalet består av 14 signerade artiklar och ett dokumenterat redaktionellt samarbete. Separat redovisas fem SvD-omnämnanden samt en hänvisning i LTZ.

Originaluppslag återges som bilder där användaren tillhandahållit skanningar. Övriga artiklar har en sammanfattning och en länk till SvD:s webbsida.

SvD anger 23 augusti 2013 kl. 16.21 som publiceringsdatum för ”Sverige kan lära av Israels migrationspolitik”.

De bildbaserade originaluppslagen är inte fulltext-OCR-behandlade. PDF-dokumentet innehåller sökbar förteckning, PDF-metadata och bokmärken.

Portföljen är en dokumentation av Waldemar Ingdahls publiceringar, inte en officiell publikation från Svenska Dagbladet.